

goknak új alapítása és szervezése. Legnevezetesebb e tekintetben a magyar kormánynak amaz intézkedése, mely a »magyar királyi vasuti és hajózási fő-felügyelőség«-et mint műszaki közeget már 1868-ban életbe léptette.

5. A fejlettebb vasuti technika is egész vasuti rendszerünkre minden irányban üdvös befolyását mutatja. Az alföld-fiumei vaspályának Károlyváros és Fiume közti vonala s az északi államvaspályának zólyom-ruttikai vonala stb. erről határozottan tanúskodnak; legfényesebb diadala a vasuti technikának pedig az lenne, ha majd az a terv létesítenék, mely Marmaros-Sziget és Szutsava közt a vasuti összeköttetést helyreállítani szándékozik. Különben elismerés nélkül itt nem hagyhatom Vörös László »Magyar Vasuti Évkönyvét« (1878. óta eddig három évfolyam), mely a magyarországi vasutaknak technikailag és gazdaságilag hiteles és igen érdekes, nagy szorlommal kidolgozott áttekintését nyújtja.

6. Végre felemlítendők még azon újabb törvényeink is, melyek a vasutak jogi viszonyaira vonatkoznak, s ezekre nézve részint új intézkedéseket tartalmaznak, p. o. a magyar korona országaiban levő vasutak és csatornák külön összpontosított telekkönyvvezetésről, — részint az előbb már megállapított tökéletlenebb rendező szabályokat tökélyesbitik, p. o. a kisajátításról, a közkereseti és névszerint részvénytársulatokról. Ezeknek közelebbi megismertetése itt feladatombhoz nem tartozik, hanem a tulajdonképi jog körébe való, a hol a magyar vasuti jognak tárgyát képezi.

A

PARASZT VÁRMEGYE.

GYÁRFÁS ISTVÁN

L. TAGTÓL.

(Olvastatott a m. t. Akadémia II-ik osztályának 1881. évi november 7-én tartott ülésén.)

BUDAPEST, 1882.

A M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.

(Az Akadémia épületében.)

A Paraszt-vármegye.

Midőn az Alföld messze terülő síkjának pusztai lakosa a kerek kalap, nagy köpeny s egyenruhába öltözött, vállán, oldalán, nyergén felfegyverzett lovas esendlegényeket a távolban megpillantja, némi meghunyászkodással mondja el e szavakat: »ott jön a vármegye.« Első tekintetre azt hinnénk, hogy e kifejezés a még legközelebbi időkben is pallosjogot gyakorlott megyei törvényhatóságok büntető hatalmának legalsó közegét, a pusztázó esendbiztosokat s legényeit illeti; — a történelem azonban e kifejezés felderítése végett hazánk több mint két század előtti korába vezet vissza, mely századok intézményei között az úgynevezett »Paraszt vármegye« fontos szerepet játszott, mint azt az e korból fenmaradt levelek, megyei, városi jegyzőkönyvek igazolják; mert ez, a nép kebelében, ennek tagjaiból alkotott intézmény képezte egyedül több mint másfél századig a rendőrséget.

A Paraszt vármegyéről Hornyik János Kecskemét város történetében alapos rövidséggel, Bottka Tivadar pedig »A magyar vármegyék szervezete« című jeles értekezésében már némileg tüzetesebben emlékezik ugyan; azonban ezen, a magyar hazai beléletnek eddig tüzetesen ki nem fejtett intézményével nem lesz érdektelen újabb adatok alapján részletesebben megismerkedni.

A török elfoglalván hazánknak nagy részét, itt, a várakban megtelepedett; a tatár, mint segédhada a hatalmas szultánnak, megjelent, dúló fergetegképen pusztított, ölt, rabolt;

azonban megrakodva zsákmánynyal, s rabok temérdek számával, nem sok idő múlva saját országába visszavonult. Az e vihar elől távol vidékre menekült szegény föld népe visszahúzódott régi lakóhelyére, porrá égett házaik könyves szemekkel megtatarozta, újra szántás-vetéshez, gulyájának, ménesének, mit megmenthete, legeltetéséhez látott; előjáróit megválasztván, egyháza tetejét kijavíttatta, a futásban elvesztett pecsétjét újjal pótolta, s ekkép a községek újra megalakulni kezdtek; s ha a törökkel való békekötések a nagyobb hadjáratot egy ideig megátolták, a folytonos remegést némi nyugalom, a vagyoni elpusztulást az anyagi előhaladás jelei váltották fel, mert úgy a török, mint a magyar földesúrnak jól felfogott érdekében állott földjeiket lakosokkal, kik mindkét részre adóztak, lehetőleg benépesíteni.

Azonban ily kedvező viszonyok között is újra támadt csapás, a török és tatár nyomaiban ismét jött nyomor, inség, pusztulás a remegő földnépe hajlékára, fenyegette naponként, óránként, éjjel-nappal, nem rendes és nagy hadsereg, hanem kisebb fegyveres csapatok alakjában. Ugyanis azon főurak, kik saját várakkal bírtak, valamint a király is, havi fizetés mellett a végvárakban zsoldosokat tartván, gyakorta megesett, hogy a végházakbeli katonáknak se pénz-, se élelembeli járandóságaik pontosan ki nem fizetettek; s ezek kezdetben önfentartási szükségből, utóbb nyereségvágyból, a török pusztítás ürügye alatt, kisebb csapatokban elkalandoztak a török hódoltság közel és távol területeire, s itt a szegény föld népét végtelen sanyargatták, zsarolták, rabolták; — majd a várakból megszökött katonák, a végházbeli szolgálat helyett ingyenélhetés végett, bandákat alakítva, rablásra adták magokat. E miatt örökös volt a panasza a végházakbeli gyalogságra, a hajdúkra, darabantokra, huszárokra, valamint a fegyveres kóborlókra, rablókra; s mindezek annyival vakmerőbben, szabadabban űzték garázdálkodásaikat, mert a föld népének a fegyverviselést nemcsak a hazai törvény, hanem a török is eltiltván, ha összeszövetkezve ellentállani merészelték volna is: ezt a jól fölfegyverzett ellenféllel szemben csak ásóval s kapával kezökben teheték, a mi valami nagy eredményre nem vezetett.

Törvénykönyvünkben a hajdú név először 1514-ben fordul elő, midőn az ez évi országgyűlésen hozott 60. t. cz. a hajdú vagy hajtó nevet viselő marhapásztorokat a fegyverviseléstől szigorú büntetés alatt eltiltja.

Majd a mohácsi vész után a »hajdú« elnevezés a magyar gyalogságra ruházott, mely vitézségével sokszor kitüntette magát; már 1552-ben Tóth Mihály Szeged városát a töröktől ötezer hajdúval vette be. Ezekből támadt a kóborló szabad hajduság oly módon, hogy közülök némelyek nem végházakban laktak, hanem más biztos helyre vonták meg magokat, s innét egyedül prédára, valamit nyerni, szerezni jártak, a mi által a törökkel fennállott békét is megszegték. Majd ezekhez csatlakoztak a végházbeliek garázdálkodásai által végig sanyargatott parasztok, kik eke helyett fegyvert fogtak kezökbe, s mint gyalogok vagy lovasok raboltak, ezeket is a mieink hajdúknak, a törökök martalóczoknak, a tatárok kozákoltnak nevezték. Ezeknek főfészekai a Dunántúl Babocsa, Kaposvár és más erősségek valának, s kegyetlenségeikről Istvánfy már 1554-ben emlékezik, hogy pénzkiesikarás végett férfiakat, nőket hóhérhoz se illő kegyetlenséggel kínoztak.

Mindez előidézte az 1557-ik évi országgyűlés 23. t.-cikkének amaz intézkedését: a király hagyja meg a megyéknek, hogy nyomozzák ki a hajdúk által a végházakból elkövetett istentelen tetteket, hogy az ily rablók szigorúan lakoljanak; majd 1559-ben Veráncz sürgette a királynál, hogy az országban rabolva szerte kóborló hajdúk szemmeltartására királyi biztosok küldessenek ki. Ezt követte az 1563-ik évi országgyűlésnek a 23. t.-cikkben tett amaz intézkedése, hogy az ily szabad hajdúk eltöröltessenek, s egyedül csak a végházakban bizonyos számmal és fizetés mellett tartassanak; mivel pedig ezeket a végházak nem nélkülözhetik, mert az ily gyalog-hajdúk szoktak a hódoltsági jobbágyoknak engedelmségben s a királyi hatósága alatt megtartása végett kiküldetni, az ily megbízások csak a kapitány akaratával történhessenek, s ha a hajdúk ily alkalommal a szegény népet méltatlanul sanyargatják és károsítják, a kapitány őket azonnal keményen megbüntesse.

Ezután a lovas-katonák is kezdvén garázdálkodni, a fentebbi intézkedés az 1574: 14. t.-cz. által e szabad lovasokra is

kiterjesztetett, s ugyanaz az 1575-, és 1588-ik évi országgyűléseken is megújított.

Mindez azonban sikerre nem vezetett, s az 1595-ki országgyűlésnek még szigorúbb eszközökhöz kelle nyulni, midőn elrendelte, hogy mindenféle katonák fizetésökkel megelégedjenek, s a ki közfőlk a jobbágyoknak vagy másoknak kárt okoz, ingyen élelmet zsarol, az kapitánya által az 1542: 21. t.-cz. szerint büntetessék; a mely katona pedig szolgálati ideje eltelte előtt ura akarata ellen eltávozik: azt a főkapitány akasztassa fel, — a 31. t.-cz. pedig úgy intézkedett, hogy gyalog vagy lovas, nemes vagy nem-nemes szabad hajdúkat tartani senkinek nem szabad, különben hűtlenség, magok a szabad hajdúk pedig halállal lakolnak; végre a 32. t.-cz. kimondotta, hogy ha oly fel- s alájáró kóbor katonák, kiknek urok nincsen, préda vagy nyereség végett valahol találtak, ezeket a *parasztok is elfoghatják*, s halállal büntethetik.

Voltak azonban oly szabad hajdúk is, kik a török ellen való vitézséggel magokat kitüntették; ezekről írja gróf Illésházy István, egykorú feljegyzéseiben, 1597-ből: »ez időben az faluk és városok Buda és Esztergom körül mind puszták voltak, elfutott róla az nép. Ezek közül a futott nép közül és a fizetetlen végbeli gyalogok közül, kiknek semmi fizetésök nem volt, szabad hajdúk támadtak; ezek csak itt az felső Magyarországhban többen voltak három ezernél. Ezek nagy kárt tettek sokszor az törökökben, meg is verték őket gyakorta. Budán alól városokat elrablottak, nagy sok nyereséget nyertek az törököktől. Budán alól 20—25 mérföldnyire elmentek . . . nagy vitézséget cselekedtek ő magoktól, szabad akaratjukból, senki nem fizetett nekik.«E szerint az ily szabad hajdúk a korunkban is ismeretes szabad-csapat intézményét képezték.

Nem ezek, hanem a keresztyének rablásából élők valának azok, kikről az 1597: 24. t.-cz. azt mondja, hogy szabad hajdúk alatt azok értettek, kik szolgálat czíme alatt némely főurak és nemesek birtokain egyedül azért tartattak, hogy rablásaikból uraikat gyarapítsák, oly módon, hogy a török hódoltságba beütés színe alatt a szegény keresztyén jobbágyok marháit elhajtották, a népet zsarolták, s folyvást rablásokat követtek el; a ki tehát ezentúl a főurak, nemesek vagy a kapi-

tányok közül is, birtokaikon tudva ily rablókat tart, annak jószágá a király részére elkoboztassék. Ez sem használt; s az 1598-ki országgyűlés a 29. t.-czikkel kénytelen vala azt rendelni, hogy a bármi szín alatt *szerte kóborló szabad hajdút*, ha akárhol elfogatik, *mindenki szabadon megölheti*; sőt 1599-ben azokra is, kik ily hajdúkat tartanak vagy pártolnak, mint kir. jövedelmet háborgatókra, fejvesztés büntetése szabott, s az országgyűlés a füleki várkapitányt Rédey Ferenczet szabad hajdúk tartása és erőszakoskodásai miatt a királynak fel is jelentette.

A XVII. században a szabad hajdúk és kóborló katonák ellen a küzdelem csak folytatást nyert. Az eddig hozott törvények sikerre nem vezetvén, az 1601-ki országgyűlés a 27. t.-czikkben már azt rendelte, hogy a szabad hajdúk kiirtása és kibágásaik megfőkezése végett tartoznak a főispánok a főrendekkel, nemesekkel és másrendűekkel, valósággal megveendő 600 és 300 fnt büntetés alatt felkelni, s hogy több megnevezett főrablók a nemességen és népen elkövetett zsarolásaik miatt, azonnal érdemök szerint megbüntetessenek. Ez intézkedéseket az 1602- és 1603-ik évi országgyűlések is megújították azon hozzáadással, hogy az idegen katonaság által okozott károk ennek fizetéséből megtéríttessenek.

Szamosközy 1603-ik évből így rajzolja a hajdúkat: »a hajdúk oly önkénytesek, magyarok, rácok, tótok és más gyűlevész nép, kik öltözeteiket, élelmőket, pénzőket, szóval mindenőket préda és rablásból szerzik, melyet nem a törökök, hanem a földművelő szegénység ellen követnek el, kiknek — ő szerintök nemcsak minden vagyonát, hanem életét is büntelen el lehet venni; közellenségei ezek a keresztyénségnek, kalózzai az emberiségnek.«

Majd az 1604-ki országgyűlés a 12. t.-czikkben úgy intézkedett, hogy a mely szabad hajdúkra bebizonyosodik, hogy a nemességet, a szegény népet zsarolják, rabolják, károsítják: ezek ellen, a káros fél kérelmére, a király a helytartó által az 1599-ki törvény szerint tartozik igazságot szolgáltatni, s azok ellen, kik tetten kapatnak, az alispánok mondjanak törvényt; a német kapitányok ellen pedig a király szolgáltatson elégtételt.

Az 1608-ki országgyűlésen a helytartóság megszüntetettvén, Illésházy István nádorrá választott, s a 20. t.-czikkben a kóborlók és szabad hajdúk megbüntetése a nádorra bízott; ki azonban maga távol lakván, a fő- és alispánok pedig erre elégtelencnek mutatkozván, az 1609: 19. t.-cz. elrendelte, hogy az ország főkapitánya az ily kihágásokat elkövető nemeseket, hajdúkat s azokat, kik ilyeneket tartanak és takargatnak, szükség esetében a megye népét s a szomszéd várak katonaságát maga mellé véve, üldözhesse, s azokat törvény útján halállal is büntethesse; majd az 1613: 22. t.-cz. kimondotta, hogy a szabad hajdúkat tartók is a hűtlenség büntetésével lakoljanak. Eközben a főkapitányok és ezeknek tisztjei, a latrok megbüntetésének ürügye alatt, a fő- és alispánok hatáskörébe avatkozva, a nemesek személyére s vagyonára büntető hatalmukat kiterjesztették, mignem ez eljárástól az 1618: 20. t.-cz. által eltiltattak.

Majd nemcsak a szabad hajdúk kihágásai, hanem a katonaságnak falukon beszállásolása s erőszakkal élelem zsarolása is sok panaszra adván alkalmat: az 1625-, 1630- és 1635-ki országgyűlések elrendelték, hogy úgy a hajdúság, mint a fogadott és kóborló katonaság a végházakba beosztassék, kapitányaikká érdemes benszülött birtokosok neveztessenek, s minden beszállásolási kihágás szigorúan eltiltatott.

Mindezen intézkedés azonban szintén sikertelen maradt. Veszprém, Tihany, Keszthely, Vásony, Szigliget és más helyeken folyvást lappangtak oly szabad és kóbor hajdúk, kiknek se állandó lakhelyök, se birtokuk nem volt, s e mellett se zsoldba állani, se dolgozni nem akartak, hanem egyedül prédálásból, ragadozásból éltek; ezekre nézve az 1647: 41. t.-cz. kimondotta, hogy összeiratván, katonai fegyelem alá vétessenek, vagy földművelésre és jobbágyi állapotra kényszerítessenek: különben mint »a haza pestisei, a végházakból kiűzetessenek, s ha tovább is károkat tesznek, bárki által szabadon üldöztethessenek.«

Némely végházbeliék féktelensége oly pogány szívtelenségig terjedt, hogy a hódoltságban lakó jobbágyokat, mintán mindenéből kirabolták, őket török módra megnyirván, eladták; ez istentelenség meggátlása végett ugyanazon országgyűlés a

42. t.-czikkben elrendelte, hogy az ily latrok és végházbeliék, a károsított jobbágyok vagy ezek földesurai panaszára, a végházbeli kapitányok vagy földesurak által azonnal befogattassanak, s halasztás nélkül érdemlett büntetéssel lakoljanak; különben az ily földesurak és kapitányok, mint a gonosztévők pártolói s befogadói, törvénybe idézendők, s a mely kapitányokkal ez könnyen meg nem történhetik, azok a megyék által a királynak feljelentetvén, hivatalaiktól megfosztassanak.

Az 1593-ban kezdődött 15 éves török háború alatt az ország nagy részében bekövetkezett pusztulás, a szabad hajdúk, végházbeliék s latrok féktelen garázdálkodhatására kedvező alkalmul szolgált; majd midőn a menedékhelyeikről régi szállásaikra visszaköltözött s szám- és anyagi erőben megfogyott lakosság keserűen tapasztalta, hogy annyi országgyűlési, királyi, helytartói, nádori, fővezéri, főispáni és megyei intézkedések a majdnem teljesen elenyészett személy- és vagyonbiztosság helyreállítására s megvédésére elegendők nem valának: kénytelennek látta magát, önfentartása végett, az önvédelem terére lépni, s harczedett társaik vezetése alatt tömörülve, a fegyveres megtámadásokat, zsarolásokat, rablásokat szintén fegyveres kézzel visszatorolni az 1595: 32. s 1598: 29. t.-cz. alapján, mely megengedi, hogy a bármi szfú alatt szerte kóborló katonát, szabad hajdút a parasztok is elfoghatják, sőt mindenki szabadon megölheti.

E részben II. Ulászló VII. végz. 60. t.-cz. 4. §-a, mely szerint a paraszt, ha löfegyvert tartott, jobb keze elvágatásával büntetett, mint annyi sok más törvény, a hazai rendetlen belviszonyok között végrehajtást nem nyert; s magok a földesurak is, hogy jobbágyaik a rablások miatt telkeiket pusztán hagyva el ne széledjenek, nemcsak elnézték, ha jobbágyaik önvédelmükre fegyvereket tartottak, hanem egyesek a megyei közgyűléseken a végházbeli vitézek és más kóborló hajdúk garázdálkodásai ellen figyelmeztető óvással éltek, különben a mi az ilyen latrokon történik, azt magoknak tulajdonítsák. Így tett Gombkötő János Haller Sámuelnek és a nádornak nevében, Heves megye 1638. évi júniusban tartott közgyűlésén. E fegyveres parasztok képezték első alapját a későbben

rendezett alakot nyert *Paraszt vármegyének*, melynek kezdetét a XVII. század második évtizedére tehetjük.

Ez értekezésben felhasznált adatok ugyan főleg Pest-Pilis-Solt, s Heves és Külső-Szolnok megyék régi jegyzőkönyveiből s több alföldi városok levéltáraiból vannak merítve; azonban biztosan lehet hinni, hogy épen ezen, az Alföld síkságain fekvő megyék községeiben nyert a Paraszt vármegye intézménye legerősebb kifejlődést a gyakorlati életben, mivel mint a nagy természet dúló vihara, úgy a hadjárat, a hatalom bitorlása, a fegyveres, erőszakos rablás, fosztogatás nyomása is épen eme, sem várak, sem kerített városok által nem védett síkföldek községeiben lépett fel legnagyobb mérvben, melynek ellenében a községek valának mások felett kényszerítve, hogy elhagyott helyzetökben az önfentartás és önvédelem fegyverét és hatalmát egyesített erővel használják, kifejtsék és gyakorolják.

A török által székhelyeikről kiűzött s Füleek vőgyvárába menekült Pest-Pilis-Solt és Heves-Külső-Szolnok megyéknek együttesen tartott gyűléseikről 1638-tól kezdve fennmaradt legrégibb jegyzőkönyvek szerint már ez évben a Paraszt vármegye fennállott; mint ezt Pest megyének 1638. júl. 4-én Füleken tartott pecsételő székéből — *ex sede sigillatoria* — öt kis pecséttel ellátva a Paraszt vármegye szervezésére s jogköre meghatározására nézve kiadott utasítás igazolja. Némely megyékben azonban ez intézmény már előbb fennállott, mert fennmaradt egy levél 1631-ből, melyet Gömör, Borsod, Torna és Abauj vármegyebeli parasztkapitányok és hadnagyok, ónodi kapitány Kátai Jánoshoz intéztek, s az eddig ismert adatok szerint itt találjuk legrégibb nyomát hazánkban a Paraszt vármegye fennállásának.¹⁾

E megyei intézkedést az idézte elő, hogy a végházbeliek ugyanis valamely községbe beszállván, itt a gazdákat túlságos élelmezési ellátásra erőszakkal, fenyegetéssel, veréssel, sarczolásal kényszerítették; az e miatti gyakori panaszok következtében a megyék szabályrendelettel meghatározták, hogy a gazda a hozzá beszállásolót mily élelmezéssel tartozik

¹⁾ Századok 1881. VIII. f. 96. 1.

ellátni; azonban ennek sem lévén kívánt sikere, a megyék e végett a végházakat kormányzó tábornokokhoz folyamodtak. Így tett Pest megye is 1638-ban, midőn az érsekujvári végház kerületi főparancsnokához, gróf Forgách Ádámhoz fordult e részben panaszával, ki ez iránt erélyesen kívánván eljárni, a parancsa alatt álló 14 végház kapitányaihoz, a visszaélések meggátlása végett, hadiparancs alakjában részletes utasítást bocsátott ki, melyet tudomás és saját hatáskörében szükséges intézkedés végett Pest megye alispánjának is megküldött.

Ez időben már a Paraszt vármegye több faluban s kerületben fennállott; azonban jogköre szabályozva nem lévén, a kezében volt fegyveres hatalomnak tudata több visszaélésre vezette; beleavatkozott a falusi bírák, a földesúr, a megye jogaiba; törvénykezési ügyeket, határigazításokat látott el; mi a megyének sok bajjal járó felügyeleti teendőit szaporította. Hogy tehát a Paraszt vármegye mint rendőri intézmény kellő szervezettel láttassék el, s szolgálati teendőinek jogköre, a falusi bírák, földesúr, megye s végházbeli tisztekhez való viszonya, és a megyétől kellő függése szabályozott alakot nyerjen, s visszaéléseinek lehetőleg gát vettessék, részére a megye szolgálati utasítást adott ki. Ennek és a később némely pontokban módosított utasítások nyomán a Paraszt vármegye következő szervezetet nyert:

A Paraszt vármegye az e korbéli rendetlen belviszonyokból származott rendőrségi intézmény volt, s célja és rendeltetése a személy- és vagyonbiztonság fentartására s megvédésére, és eskélyebb politikális ügyekben önálló bíráskodásra irányult.

E végett a megyei községek népességek s helyrajzi fekvésök tekintetbevételével több, kisebb-nagyobb kerületre voltak felosztva; a kerületbeli Paraszt vármegyének feje volt a parasztkapitány vagy főgondviselő, ki alatt állott más községekben lakó több hadnagy, és minden nagyobb faluban egy-egy tizedes; némely kerület feje azonban csak egy hadnagy volt.

E szolgálati állományok betöltése történt évenként oly módon, hogy — mint az 1638-ik évi utasítás mondja — *»az parasztság válaszszon 4—4 értékes (vagyonos), bátor, gyors és jámbor embert az tájon, a hol szükséges az hadnagy létele, és azok az választott személyek Viceispánunk eleiben, az*

Paraszt vármegyétől melléjek adandó emberekkel feljöjjenek az végre, hogy e négy választott emberek közül az, melyiket az hadnagyságra érdemesebbnék s alkalmasabbnak ítél, Viceispánunk azt válaszsza, s kötelezze hittel az hadnagyságra. Elválasztatván pedig ekképen az új hadnagyok, ők is minden faluban, az hol az szükség kívánja, tizedeseket esküdtessenek meg.»

Ebből látjuk, hogy a községi választók kezdetben csak kijelölési joggal bírtak, a kijelöltek közül azután az alispán választotta meg a hadnagyot, ez eskette is fel a megye iránti engedelmességre; az új hadnagyok pedig választották a nekik alárendelt tizedeseket, s fel is eskették.

Fennmaradt ez eskü-letételnek formája is 1674-ből, mely szerint az illető, érdek nélkül, mostani tisztében, a megye őt illető parancsolati és utasítása szerint eljár, ezek ellenére senkit nem háborgat és bírságot, a Paraszt vármegyén csak szükséges felvetést, vagyis kivettelt pénzt szed; az alispán parancsolatát, s utána a szolgabirákot híven teljesíti; a megyére nézve a mi kározt hall vagy lát, lopást, gyilkosságot, szóval minden gonoszságot az alispán és szolgabiráknak azonnal feljeleníti; »az mezőn járó, kóborló, huzó, fosztó, vonó latrokat, minden tehetségével azon lesz, úzi, kergeti és megfogja, de sem titkon, sem nyilván meg nem öli, ha csak magokat halálosképen nem oltalmazták, hanem viceispán úr kezében ide Füllekbe felhozza az büntetésre.»

Ez esküforma is mutatja, hogy a paraszti vármegye rendeltetése a személy- és vagyonbiztosságnak a gonosztévők üldözése s elfogása által való fentartása volt, s így hasonló a mai megyei esendbiztosi intézményhez; mivel azonban a kóborló szabad-hajdúk, végházbeliek és latrok olykor nagyobb fegyveres számmal rohantak a községekre, ezek ellenében szintén csak számos fegyveres lakosok fejthettek ki ellentállást, tömeges felkeléssel. E felkelés oly módon történt, hogy ha valakinek marháját elrabolták, vagy másképp veszélyesen megtámadták a végházbeliek vagy latrok, azonnal jelentés tétetett a paraszti vármegye ott helyben vagy közel faluban lakó tisztjének, ki a községbelieket, ha szükség vala, harang fölveretesséssel is fegyveres felkelésre szólította, sőt nagyobb erő ellen a

szomszéd falut is segítségül hívta, s ily erővel megrohanták, üldözték, s ha lehetett, el is fogták a támadókat, olykor egész csata fejlődött ki a két fél között, mi ha nem végződött is minden egyes esetben győzelemmel, azonban mégis a zsaroló végházbeliek és fosztogató rablók megzabolázására elriasztó hatással volt.

Az 1638-ban Pest megyében kibocsátott utasítás a Paraszt vármegye hatáskörét tizenkét pont alatt a következőkben jelöli ki:

A zsarolások meggátlása végett, a megyék közgyűlései szabályozták, hogy a szegény nép a reájok szálló végházbelieket mennyi élelemmel tartoznak ellátni; s hogy a szükségtelen és csak zsarolásra czélzó kóborlások és megszállásoknak eleje vétessék, elrendeltetett, hogy a vitézlő rend az illető végházakban állandóan tartozván lakni, kapitánya híre nélkül sehova ki ne menjen; ha pedig kimennie szükséges, »kapitányától kérjen levelet avagy egy pecsétet, melyet hazatértekor visszaadni köteles. Az ily útlevelell ellátott igaz járatbeli vitézlő rendnek tartozik a szegénység, az mint töle lehet, az nemes vármegye szabott rendelése szerint illendőképen — az borítalon kívül — gazdálkodni.« Ha nincs igazolványa, vagy ha van is, de a szegénységet nyomorgatja, erőszakoskodik, az ilyeneket a parasztság 100 frt bírság alatt tartozik mindjárt elfogni és megbüntetetés végett vagy az illető végházak főkapitányához, vagy az alispánhoz bekísérni, gondot viselvén mégis keresztyén indulatból arra, hogy ne essék a törökök kezébe — hol az ilyenekre kész halál várakozott. — Ha pedig az ilyenek fegyveres kézzel ellentállanak, a szegénység is nyuljon fegyverhez »és mindaddig kergesse, míg megfoghatják őket, avagy másképen érjék végét, noha az mennyire lehet, az emberhalált eltávoztassák.«

Eltiltatott azon visszaélés, hogy a végházbeliek, a magok lovai kimélése végett, a szegénység lovát elvegyék, melyet hazaérkezvén, azután eladtak; különben a káros az ezt elkövetőnek lovával fog kárpótoltatni, s mint lopásért büntettetni.

Eltiltatik ama néhány év előtt szokásba jött törvénytelen eselekvény, hogy némely falak az török erőltetéséből a községek és puszták határjárásait eszközölték; az ilyeneket a

végház kapitánya elfogatrán, törvény elibe állíttassa, s ha az ily határjárás a falu bírása hírével történt, ezt halállal büntethesse.

Ha a kapitányok a falusi bírakat *pecsételkekkel hivatják*, ezek tartoznak ugyan elmenni, felettök azonban a kapitányok törvényt ne láttassanak a törökösség esetén kívül, azonban ekkor is tartoznak földesuroknak hirt adni.

Azt is elkövetik a vitézlő rendek, hogy magok dolgaiból esavarogván, a szegénységet *szekéradásra* kényszerítik, sőt takarmányaikat faluról-falura a szegénységgel fuvaroztatják, ez a főkapitány parancsolata szerint eltiltatván, a ki a parasztság közül ilyeneknek szekeret ád, ama falu bíróját az alispán 12 frtra büntesse.

Midőn a végbeliek zászlóstól esatára indultak, a *zászló alól elszököttteket* a parasztság fogja el, s a főkapitányhoz vagy alispánhoz kísérje.

A megszálló vitézlő rend a faluban a szegény ember által veréssel fenyegetés alatt szokta magát *öriztetni*; ez is tilos lévén, az ilyeneket a parasztok fogják el.

Midőn a paraszt hadnagyok közös védelem végett *felkelést* hirdetnek, a ki nem engedelmeskedik, azt a paraszt hadnagy két forintra büntesse.

A ki pedig *összegyülekezéskor* a paraszt-hadnagyokat s tizedeseket becstelen szóval illetné, vagy háborúságra, vere-ségre s egyéb gonoszságra okot adna vagy lopást követne el, ezt is a paraszt-hadnagy hat forintig megbüntesse, a lopott marhát adja vissza gazdájának, a hatalmaskodást a földesúrnak jelentse. Ezenkívül semmi törvényes dolgokba magokat ne avassák, hanem ezeket a falu bírása, a földesúr és megye tisztjei végezzék el. A kik pedig csoportban lételökkor tett *törvénytétellel* meg nem elégesznek, azok birtokon belül a megyére felelbezzhetnek.

Nem szabad a hadnagyoknak, tizedeseknek azon ürügy alatt, hogy nekik a megyéhez, vagy végbeli főkapitányokhoz kellett menni, a közrendet *nagy összeg pénz kivételével* terhelni, különben gyalázatát vallják.

Tiltatik a hadnagyoknak, magok hasznukért Paraszti vármegye gyűlését hirdetni, s itt a megye tekintélye és a földes-

urak jogai sérelmével határigazítás, hatalmaskodás, verekedés, örökség és adóssági *ügyek elintézésébe avatkozni*, különben mindenki eleven díján elmarad, melynek fele a megyét, fele ennek tisztjeit illeti.

Ha a káros, a sarczolt vagy megvert ember a paraszthadnagyhoz az illetőnek üldözése végett folyamodik, az köteles azonnal felkelni, vármegyét gyűjteni, s ha a lator elszalad, vagy ha megfogás után elbocsátják, az alispán az ily hadnagyon az el nem fogott vagy elbocsátott ember egész díját vegye meg. Ha pedig a Paraszti vármegye felkelvén, a káros marháját a latroktól elveheti, ha a harmadik határban érik el, minden darab marha után egy, különben két forintot magának megvehet.

A mely falu határában eltévelyedett vagy lopott, úgynevezett *bitang marha* található, a ki ezt megtalálja, elsőben is jelentse a falu bírójának, hogy a káros reá találhasson, azután földesurának is adja tudtul. A ki e bejelentést elmulasztja vagy az ily marhát elszikkasztja, az alispán 12 forinttal büntesse, ezenkívül a károost vagy a földesurat kielégíteni tartozik. A ki pedig ily bitang marhát katonának, hajdúnak bemozd, az is 12 forintra büntetessék; ha pedig a megfogott lator kezén lopott marha található, egy része azoké legyen, kik megfogják, két része pedig azon megye tisztikaráé, mely az ily gonoszt megbünteti. Ha az ily tolvajt a Paraszti vármegye elfogja, kísérje a végház kapitányához vagy az alispánhoz.

Az *istenkáromlásokat*, jelesen: ördögatta, teremtette, ebhitű, eblelkű, ördöglelkű és más ilyen kigondolhatlan szitkokat a megye szigorúan tiltván, ezek kiderítése végett a falu bírái a gazdákat évenként négyszer letett hit alatt megkérdezik, hogy szomszédját vagy másokat hallott-e ily szitkokat szórni, s a ki ilyenben tapasztaltatik, azt a hadnagy a falu segítségével elfogván, azt 12 forint bírság alatt a megye legközelebbi gyűlésére bekísértesse, hol első- és másodizben keményen meggyaláztatik, harmadizben pedig, mivel a büntetése halál, az alispán a földesurat törvénytétel végett megint, s a mulasztó földesúr ellen az ország törvénye szerint jár el.

Ha pedig *nemes ember* követ el ily *istenkáromlást*, az

az alispán által első ízben 100, másodszer 200 forintig bírságotassék, vagy ha ennyit érő java nem volna, elsőben száz ütessel, másodszer egy évi rabsággal, s ezalatt négyszer való veréssel, harmadizben pedig halállal büntetessék.

A parasztság panaszával s törvényes keresetével ne vég-házi kapitányhoz, vagy katonához, hanem földesurához, s ha ez távol van, az alispánhoz folyamodjék; különben az alispán 12 frtig bírságotja meg.

Ily szigorú intézkedések mellett is a községek a bel-zavarok miatt méltán tartottak attól, hogy e rendszabályok érvényességét a német végházbeli kapitányok elismerni nem fogják; ennek következtében a jász-kúnok a végházbeli és kóborló magyar katonák zsarolásai ellen b. Spankau felvidéki főkapitányhoz folyamodtak, ki őket Kassán 1641. szept. 4-én kelt levelével felhatalmazta, hogy nevezetteket üzhessék, elfoghassák és vagy Kassára, vagy más végházi német parancsnokhoz kísérhessék.

A Paraszti vármegye felállítása által a községekre ruházott jog- és fegyveres hatalom kezelése kezdetben sok visszaélésre adott alkalmat, főleg oly távol községekben, melyekre az elfogott latroknak a megye székhelyére vagy a végházba kísérése sok bajjal, veszéllyel és költséggel volt egybekötve. Így történt, hogy a Szeged, Kalocsa, Kecskemét és Baja közötti puszták központján, távol minden közlekedés és közeli szomszédságtól fekvő Halas városa, mely ez elhagyatott helyzeténél fogva a kóbor katonák, s latrok garázdálkodásainak nagyon ki volt téve, néhány tetten kapott tolvajt elfogván, saját fegyveres erejökkel e város lakosai, mivel földesurok a Pakscsalád Komárom vidékén lakott, Pest megyének pedig, melyhez ekkor e város tartozott, székhelye Fülel majd 30 mérföld távol esett, s különben is a Duna-Tiszaközi pusztákon a közlekedés igen veszélyes volt, a helyett, hogy a rabba tett tolvajokat a megyének átadták volna törvényes elítélés végett, az egész város közakaratóival azokat agyonlövöldözték. E miatt az alispán e város bírúit maga elibe idéztette, kik azonban meg nem jelenvén, Pest megyének 1643. jún. 18-án Füleken tartott

törvényszéke által a törvényes büntetésben — poena decretalis — elmarasztaltattak, s ellenök a végrehajtás elrendeltetett.

Hasonló eset több fordulván elő, ez a községeknek a latrok üldözése körüli bátorságára kedvetlenítő hatással volt, úgy, hogy a nádor, s a kamara kénytelen volt a megyéket a következő években a latrok üldözésére s elfogására ismételve felhívni, sőt 1655-ben előbb a füleki főkapitány Vesselényi Ádám, utóbb a nádor Vesselényi Ferencz arra is felhatalmazta a jászkúnokat, hogy a rajtok kóborló és hatalmaskodó katonákat, »ha semmi úttal meg nem akarnák magokat adni, agyonverhessék, mint nyilvánvaló latrot;« s mivel a Paraszti vármegye részére adott utasítás azon intézkedése, hogy a gonosztévők pártolása 12 forinttal bírságotatik, elégtelennek mutatkozott, több megye, ezek között Heves, 1659-ben elrendelte, hogy e büntény halállal büntetessék.

Ugyanez évben országgyűlés tartatván, ennek 16-ik t-cikkében a szegény népet sanyargató s büntelen garázdálkodó prédálók, gonosztévők s bármi más kóborlók kihágásainak jövedőre megfélekezése végett elrendeltetett, hogy ezek üldözésére minden főpap, főurak, nemesek és kir. városok jobbágyai 12 forint büntetés alatt felkelni, s az üldözésnél jelen lenni tartoznak, s az ily latrokat a megye emberei bárkinék birtokán szabadon üldözhetik s elfoghatják, az elfogottakat pedig, nem mint eddig a kapitányoknak, vagy az illető földesuraknak, hanem a fő- és alispánok kezéhez kötelesek, élelengedhetlenül megveendő 500 forint büntetés alatt átszolgáltatni.

A Paraszti vármegye ez időben a tiszántúli vidéken is életbelépett; mert Heves megye 1658. évi febr. 6-án tartott törvényszéke alkalmával Nagy-Túr városából Gyenge Mátyás bíró kivül Szücs Mihály, Bordás Lőrincz és Farkas István paraszt-hadnagyk említettnek.

Azonban a Paraszti vármegyének eljárásában sok nehézséggel kelle küzdeni. Így Pest megyének 1662. júl. 20-án tartott közgyűlésén, Szadán lakozó Somogyi Lőrincz parasztközség kapitánya nagy panasszal jelentette, »hogy valami latrokat küldött volna az elmúlt napokban Fülekre, s elvették tőlök, csaknem mind összevagdalták az parasztközséget; kire nézve mostanában az minémü három tolvajt fogtak, azokat

nem mervén ide hozni, Nógrádba vitték büntetésre.« Erre a megye azon egyedüli hatalomhoz nyúlt, mely kezében volt, felírt a nádorhoz, parancsolja meg a végházbeli kapitányoknak, hogy ezek tiltsák meg a vitézlő rendnek, hogy ez ezentúl a Pest vármegyebeli paraszt-községet a latroknak Fülekre szállításában meg ne háborítsa; az alispán pedig azon latrokat a paraszt-község által Fülekre hozatván, őket érdemök szerint büntesse meg.

Arra is találunk példát, hogy egy vidék Paraszt vármegyéje saját helyi viszonyai szükségéhez képest a maga kerülete részére szabályokat alkotott. Így a Dunamelléki faluk, a kecskemétiak közbejöttével, 1663. ápril 2-án Kún-Szent-Miklós mellett, Feketehalom nevű dombhoz összegyűlvén, »helyeknek megmaradásáért az rajtok hatalmaskodók ellen, az kik az magyar pártról vagynak, irtanak« (következő) szabályrendeleteket:

Mivel a falusi bírák a szitkozódókat lágyan büntetik, ennek legyen büntetése első ízben 40 forint, másodikban, ha az ország a töröktől erre engedélyt szerez, kő által való halál; — mind a budai török-, mind a magyar uraktól való adománylevelekkel szépen éljenek, az urak büntetésébe a P. vármegye ne avatkozzék; *fegyvert* egyebet ne viseljen, mint a melyet a hatalmas urak engedtek, *öltözete* is ahhoz illendő legyen, »hogy a Paraszt vármegye az külső fegyverestől megismertessék,« — a sok tolvajság oka az orgazdák megsokasodásában lévén keresendő, hol a vármegye ilyet tapasztal, más falubeliékné hírvül adván, menjen reá az egész vármegye, s ha bünösnek találja, először 40 frtig büntesse, azután az alispán kezébe adja; — minden városban, faluban a köznépet meg kell hiteltetni, hogy sem községe, sem bírása, sem a vármegye gondviselőinek áruhája nem lésson, s a mit megtud, mi azoknak ártalmára lesz, híven bemondja, — minden gazda olyan lakost, zsellért, rideget tartson a házánál, kinek jó erkölcséről felelhet; különben előbb pálczára, pénzre, házából kiűzetésre büntetessék, azután büntetésre az urak kezébe adassék, — a ki mezei vagy házi latorral társalkodik, a büntetést el nem kerüli; a kik pedig szükség nélkül a magyar vitézekhez kimenni, utánok nyalakodni s áruházkodni szoktak, elsőben 8 frtra büntetnek, másodikban az urak kezébe adatnak — ha valamely község gulyáján a

katonák valamely marhát hagynak, ezt a pásztor a gazdának, ez ismét a P. vármegye tisztjének jelentse, ki a szomszéd falu lakosait, hogy nem övék-e, erről értesítse; — ha valamely faluból izenet vagy levél jön baj végett, a vármegye tisztje azonaminél több lovassal és gyaloggal siessen annak oltalmára, különben 12 frtra s az elháríthatott kár megtérítésére büntetetik, — senki magyar fegyverestől vagy rabtól semmi jószágot 40 frt büntetés alatt venni ne merészeljen, — mivel némelyek a Dunántúli rácokkal káros szövetkezésbe léptek, az ilyenek büntetése első ízben 25 forint, másodikban az urak kezébe adatik, — mindenki, a kinek csak lehet, lovat és fegyvert, melyet az urak megengedtek, tartson, különben 12 frtra büntetetik, — senki jószágot valakinek, kiváltképen felföldi palócznak, levél nélkül el ne adjon, mivel a felföldi emberek sok lopott marhát szoktak föl- s alá elhajtani; mert a kinek birtokában levél nélküli marha találtatik, az letartóztatik; — mivel a magyar vitézek kisebb falukban szoktak igen hatalmaskodni: ezért naponként minden faluban a bíró mellett 12 czirkáló legyen, »és ha az vitézlő rend dulódn akar, ha bírnak vele azok . . megintessenek tőlök, ha pedig feles az fegyveres,« másfelé sietve adjanak hírt; a kire rákerül »az estrázsálás,« és meg nem jelen: feltállerra büntetessék, — ha valamely bünöst a Paraszt vármegye megbüntet, a Szentekklésia annak büntetéséhez nem nyulhat, s a kit az urak megbüntetnek, ahhoz a Paraszt vármegye nem szól; — Kecskeméti Uraink mikor kijönek felénk, adjanak hírt, mi is az ő veszteségek keresésére készséggel fölkelünk, de ők is e Paraszt vármegyéhez szinte oltalommal legyenek, — ha a vármegyének valami kis jövedelme esik, nem kell azt egészen feldőzsölni, hanem egy részét az uraknak való kedveskedésre meghagyni, — végre mivel a raboknak szíve mind csak a vitézlő rendhez vonz, s a mit a parasztembertől hall, azzal vádaskodik: senki tehát rabot házához be ne fogadjon; hanem szálljon az a bíró házához; a ki pedig lovas-rabot barom körül lát, azt bejelentse, különben 15 frt lesz büntetése.

E községi rendőrségi szabályzatot érdekesnek tartottuk itt részletesen ismertetni.

A Paraszt vármegye működésére nézve nem csekély

akadályul szolgált az, hogy ezek tisztjeinek a falusi bírákhoz való jogviszonya meghatározva nem lévén, az erélyesebb falusi bírák felettök hatósági jogokat kezdtek gyakorolni. Ennek megszüntetése végett tett panaszok folytán Pest- és Heves megye 1655-ben szabályt alkotott, hogy a községi bírának a paraszthadnagyok felett, míg ezen tisztet viselik, semmi hatósága nincsen, s az ez ellen vétők 40 frtra büntettetnek.

Még nagyobb akadályt képezett a török uraknak szigorú fenyegetéssel kísért ama tilalma, hogy jobbágyaik fegyvert viselni ne merészeljenek, sőt tőlök a fegyvereket be is szedette. Jelentette nevezetesen a hevesmegyei Paraszt vármegye az 1662-ik évi szept. 9-ki közgyűlésen, hogy a budai vezir némely paraszthadnagyokat maga elibe hivatván, kikérdezte őket: ki tette hadnagyokká, s esküdözött az istenre, hogy ha le nem teszik a fegyvert, hét évesen felül levágatja őket, a hét éveseket pedig a császár kertjébe küldi. Az erre megrémült Paraszt vármegye több községben a szolgálatról lemondott, s a fegyvert letette; ennek hírére azonban a kóborlók és latrok még nagyobb merészséggel léptek fel; mígnem a megyék a nádor közbejöttével a budai vezirnél a fegyverviselhetési engedély végett lépéseket tettek. Azonban még 1665-ben a budai pasa Mohamed nagykőrösi jobbágyainak csak azt engedte meg, hogy ha a zsarolás közben el nem fogható, és csatára kész hajdút és huszárt kéttollú fejszével (a mai fokossal) vagy kapával megölik is, e miatt kérdőre ne vonassanak, azt azonban megtiltotta, hogy magok között hadnagyot és tizedest nevezzenek ki.

Később azonban a török kormány már engedékenyebb volt. 1669. febr. 2-án Mehemet szolnoki bég a Jászságnak már megengedte, hogy ez ideig való régi szokásuk szerint »illendő fegyverrel« vármegye akaratából felkelvén, a zsaroló, lopó tolvajokat szabadon kergethessék és megöljék, s a halál díját megfizetni ne tartozzanak; majd a nádor a török által beszedett fegyverek visszaadását is kieszközlte. Ennek következtében a Paraszt vármegye ismét helyreállott, annyival inkább, mivel a nádor is rájuk parancsolt, hogy a fegyvert, a kik felvették, erősen tartsák, a kik pedig fel nem vették, büntetés alatt felvegyék.

Legrosszabb helyzete volt sok ideig a megyék szélein fekvő községeknek, mert ha ezek valamely latrot üldözőbe vettek, ez átmenekült a szomszéd megyébe, melynek P. vármegyéje azt nem mindenütt üldözte kellő hévvel; míg nem az ez iránt tett felterjesztésekre a nádor 1665. márcz. 23-ról elrendelte, hogy e részben a szomszéd megyék, mint Pest és Heves, egymással oly összeköttetésben legyenek, hogy ha a latrokat az egyik megyéből megindítják, a másik megye a maga területén az üldözést teljes szigorral folytassa, s megfogatásukra egyező akaratból szorgalmasan vigyázzon. Erre annál nagyobb szükség volt, mert Heves megye jegyzőkönyvei szerint ez időben a füleki, szendrői, szécsényi, gyarmati és ónodi végházbeliek csoportosan, zászlók alatt rohanták meg s rabolták ki a falukat, s így ezek egy-két kerület P. vármegyéjének fegyveres erejével legyőzhetők nem valának.

Legnagyobb veszedelmére voltak a községeknek ez időben az olyan vitézlő rendiek, kik azon szín alatt, hogy ők egy megnevezett végházhoz tartoznak, a községekben fel- s alá járva raboltak, s ha ellenök az illető kapitányt az alispán vagy káros megkereste, azon üres választ nyerték, hogy azon végházban nem lakván, őket nem ismerik, tőlök nem függenek, s botjok alatt nincsenek; végre ez évben a többek között Pest megye megkereste követtségileg a nádort, rendelje el, hogy az ilyenek azonnal rendes végházakba, tisztjeik zászlója alá vonuljanak, s rendeljen az ilyeneknek tiszteket, ki nekik parancsoljon, a károkért felelős legyen; különben az ilyeneket azon községnek, melyben laknak, bírái jogositva legyenek megbüntetni.

A P. vármegye intézménye az alföldi síkságon mind nagyobb elterjedést nyert. Így ez évi nov. 18. Kassáról Vesselenyi nádor a *Csongrád és Csanád megyebeli* városok- és falukban lakó szegénység részére a zaklató csavargók, végbeli katonák és hajdúk sanyargatásai ellen védőlevelet adván ki, a lakosokat feljogosította, hogy az őket nyomorgatókat mindenütt szabadon üzvén, megfoghassák, s ezek ellen az itt való P. vármegye, ha az ily kóborló tolvajokat vérin kaphatja, 12 frt bírság alatt köteles feltámadni, s ezeket, valamint az orgazdát is megfoghassa, és az illető kapitányhoz kísérhesse, sőt ha

velők a szegénység nem bírna, a kapitányok is segítségükre legyenek.

A felsőbb helyre tett gyakori panaszok következtében a király és nádor rendeletet küldött ez évben a megyékre, hogy a kóborlók és latrok zaklatásaitól a szegénységet megvédő intézkedésekről gondoskodjanak; ennek következtében Pest megye 1665. aug. 7-ki közgyűléséből elrendelte, hogy a szegénységet nyomorgató katonák, hajdúk és csavargók ellen, a Tiszán-innen és túl lévő P. vármegyék egyetértésben feltámadjanak, s fejük vesztése alatt kergessék, fogják, ingóikat, lovakat, fegyveröket az alispán kezébe, a nálok talált lopott jószágot pedig igaz gazdájoknak visszaadják, — továbbá halálos büntetés alatt tiltatott, hogy senki ily kóborlókat magához be ne fogadjon, tőlök semmi jószágot ne vegyen, magánál az ilyeneknek a cséplést, nyomtatást, rablott gabonának házánál vagy verembe lerakását semmi ok és szín alatt meg ne engedje, — végre, hogy a *Tiszán túl lakó községek, melyek ez ideig fegyverben nem voltak*, azonnal fegyverhez nyuljanak, a Tiszán-innenieket s a megyét a szegénység megvédésében egyesült erővel segítsék.

Némely vidék azonban, melynek P. vármegyéje »az magyar istentelen elfajult és végső romlásra igyekező tolvajok« ellen erősebben járt el, ezeknek boszúállását is kénytelen vala érezni. Így Hegedüs János Kecskemét város főbirája 1665. aug. 24-ről Kutasy György pestmegyei alispánhoz intézett levelében panaszolta, hogy »Nagyságtok indított minket az egész Alföldre a tolvajok kergetésére, sőt ugyan bírság alatt kellett feltámadnunk, de nem hogy hasznunkra, sőt romlásunkra vagyon feltámadásunk,« mert ime szomszédságukban Szabadszállását legközelebb, s ezután néhány napra Izsák falut megrohanták a latrok, többeket kicsaltak a falun kívül, ott elővévén, házukig vágták, moeskolták, sokat megsebesítettek, s holtelevenen hagyták, s jószágukat felprédálták; most pedig Kecskeméten sokadalom lévén, a Dunamellékiről ide jövő utasokat kilesték, megrohanták, sokakat megverve, bénán hagytak, négyet pedig közülök meg is öltek; most már hasonlótól félnek a kecskemétiak, ha a megye őket meg nem védelmezi. A vész, melytől féltek, nem sok idő múlva bekövetkezett, mert már 1666. aug. 7-ki közgyűlésen keservesen panaszolták a kecske-

métiak, hogy némely végbeliek közülök sokat ártatlanul megöltek; a megye felírt a nádorhoz, ki ezek megbüntetését megígérte. Ez azon nagy csatában történt, melyet a kecskeméti, kőrösi és czeplédi P. vármegye egyesült erővel az őket megtámadó latrok ellen vívott, mely alkalommal közülök Izsáki Gergelyt elfogván, megölték, miért azután a közgyűlés rendeltére törvényszék elé idéztetvén, a kecskeméti P. vármegye tisztjei és tizedesei 100 forint bírságban elmarasztaltattak.

A fennebbi intézkedés következtében a tiszántúli vidéken a P. vármegye szervezkedvén, hogy a fegyverviselés s netalán halálos eset miatt a török úr őket meg ne büntesse, a nagykünsági kapitányok urukhoz Izrael bég szolnoki szandsákhöz folyamodtak, hogy az őket pusztító s rabló magyar tolvajokat fegyveresen üldözhessek, a szandsák a többi török urak akaratából 1666. decz. 30-án értesítette folyamodókat, hogy eddigi szokásuk szerint, a vármegye engedelmeivel illendő fegyvert viselhetnek, s felkelvén, az őket nyomorgató tolvajokat kergethetik, megölhetik s halál esetén is vérdíjért, melylyel nem tartoznak, őket senki ne háborgassa.

A P. vármegye ez időben Pest és Heves megyében erőlyesen működött; 1667-ben több gonosztévőt kísérték Fülekre, egyet négy kis-éri lopott ökrök kezén találása miatt, három végházbelit azért, mivel 32 darab lopott ökröt faluról-falura árultak, s mindezek perbefogattak; az 5-ket midőn felkísérték volna, a P. vármegyétől a füleki végvár alkapitánya Bélteky Pál erővel elvette, miért azután a nádornak följelentetett. Ez évi szept. 22-én tartott pestmegyei törvényszéken több nemesek nyíltan panaszt tettek a miatt, hogy a jász-kúnok között, s másutt is a megyében sokan vannak, kik a nyilvános latrokat befogadják és pártolják; mire a megye az alispánt a szigorú vizsgálat és törvénytétellel megbízta; a jász-kúnokat illetőleg pedig ezek főkapitányait Zichy Istvánt és Andrásy Miklóst megkereste.

Mindez szükségessé tette, hogy a P. vármegye részére új utasítás dolgoztassék ki, s e végett Pest- és Heves megye a decz. 15-ki közgyűlésből vegyes küldöttséget nevezett ki, melynek munkálata elkészülvén, azt 1667. júl. 1-én Heves megye, s szept. 23-án Pest megye a P. vármegye főgondviselőinek kiadta.

Ez utasítás évtizedeken át csekély változtatással a P. vármegyének, ennek megszűntéig szolgálati szabályzata lévén, szűkség vele bővebben megismerkednünk.

A bevezetésben tudtokra adatik e megyékben rendeltett paraszt főgondviselőnek (ki alább kapitánynak neveztetik) hadnagyoknak, tizedeseknek, falusi bírának és az egész külső szegénységnek, hogy a szegény községek megmaradásáról való állapotjok jó rendbe hozása végett következő rend szabatot:

elsőben is tudják meg, hogy ők jobbágyok lévén, köztök a P. vármegye szervezése s e végett a községeknek hadnagyságokra osztása által földesuraikhoz való viszonyuk s tartozásuk semmi változást nem szenved ;

a parasztság hadnagyai figyelmesen vigyázzanak az istentelen káromkodókra, s a parasztot első ízben hat forintra büntessék, másodikban üssenek rajta ötszázat minden irgalmasság nélkül, harmadízben kísérik be az alispánhoz, ki egyetértve a földesurakkal, az illető földesúr székén halállal büntetessék, — az úri-rend vagy nemes pedig az alispán által első ízben 25, másodikban 50 forint, harmadízben a vármegyére idéztetvén, halállal ; a fel nem jelentő pedig 12 forint bírsággal lakoljon ; az ekkép elmarasztaltaknak azonban »szabad legyen *jószág-uraságán kívül* — extra dominium — appellálni vármegyénkire mely *maradóságnak* — elmarasztalási összegnek — fele vármegyénké, fele pedig foglaló bíránké. Az kiknek pedig annyi érő jószágok nem volna, elsőben 500 pálczával, másodikban esztendeig való rabsággal, harmadszor idéztessék az nemes vármegyére és meghaljon érte ;»

a hadnagyok kötelesek a megyének engedelmeskedni, s arra magokat hittel is kötelezni, az engedetlenek az ország törvénye szerint kemény büntetéssel lakolnak ;

a szegénységnek legnagyobb ellenségei azon magyar latrok, kik azt nyomorgatják s erővel kifosztják ; ezeknek való ellentállás akkép szabályoztatik : a szegénység faluhelyen lakván, meg nem óvható attól, hogy nála az útonjáró meg ne szálljon, ha az ilyen pénzért vagy kéressel kíván ellátást, vagy ha vitézlő rend, és tisztje levelével jár, az ilyenek iránt a bírák lehető gazdálkodással legyenek ;

ha pedig olyan vitézlő nép jön, kinek se ura, se kapi-

tánya, avagy ha végbeli is, s mindjárt iszonyú káromlással, veréssel, dülással, fosztással kezdi ellátását kérni, s borra, serre, pénzre s illetlen dolgokra a szegénységet erőlteti ; először szép szóval kérjék, hogy menjenek ki a faluból ; ha ez nem használ, a hadnagyok támadjanak fel, s igyekezzenek megfogni, de meg ne öljék, ha azonban ellenszegülve, velök harezba bocsátkoznak, »úgy cselekedjenek, a mint írthatnak afféle embernek ;« a gazda azonban a veszekedésre okot ne adjon, se az csekély dologért fel ne támadjon. Ezután az utasítás 12 pontban elősorolja azon okokat, melyek a P. vármegyét a felkelésre jogosítják, az igazolványnyal ellátott katonákra azonban 40 forint büntetés alatt feltámadni ne merjenek ; — a feltámadási kötelezettség még 1662-ben megyei rendelettel akkép szabályoztatott, hogy a Paraszt vármegyéből a kik a latrokat üldözni nem akarják, legyen az akár tizedes, akár más, azt az alispán 40 forintig büntesse meg ; — sőt a latrok pártolásában találtakat, míg e latrok el nem fogattak, fogva is tartsa ; — ezenkívül kimondatott 1674-ben, hogy a gonosztévők, ha uruk birtokán kívül fogatnak el, a megyei tisztségnek, ha pedig uruk birtokán, úgy ennek kezébe adandók át, kit az alispán kellő megbüntetés végett megint ;

oly végházbeliek, kik kapitánynak levelei nélkül kóborolnak, s tetten kapatnak, a P. vármegye által elfogtván, illető kapitányaiknak adassanak át, ki azok felett 15 nap alatt törvényt láttatni köteles ; ha pedig a kapitány elbocsátja, e miatt idéztessék a megyére, az elbocsátott pedig mindenütt szabadon elfogathatik ; oly idegen latrok, kik a megye területén kívül eső végvárakhoz tartoznak, a P. vármegye által elfogtván, a megyének adassanak át, hol rájuk törvény fog láttatni ;

hogy a közös védelem minél erélyesebb legyen, igyekezzék a szegénység, hogy kinek-kinek *fegyvere* legyen, s a kitől ekeje bomlása nélkül telik, *lovat* is szerezzon, különben erre 3 forint büntetés alatt kényszerítettik ;

szabályoztatott az is, hogy mely faluk tartoznak községöknél fogva egymást két forint büntetés alatt segíteni ;

bizonyos jelök is legyen, hogy ha valamilyen kóborló be-

száll, azt a szomszéd falu azonnal megtudja, hogy egyetértve védhessék magokat;

ha a falu főgondviselője és hadnagya hazuról eltávozik, annak alhadnagya vagy tizedese vigyázásban otthon legyen;

senki akár nemes, akár paraszt katonától, hajlutól, rabtól, cigánytól és más gyanus embertől marhát, szűrt, ködmönt és más portékát sehol ne merészeljen venni, hanem csupán a végházban kótyavetyék alatt alispán vagy kapitány hírvél, különben 24 forintra büntetetik; az orgazdák pedig, kik tudva lopott marhát és portékát vásárolnak, s kóborló, lopó és orzó magyar rabokat magok mellett tartanak, mint a tolvajok, halállal lakolnak; — a ki pedig a parasztság közül valami ügyében s adóssága megvételében földesurát vagy alispánját mellőzve, hajdúhoz, katonához vagy rabhoz hatalommal megvétel végett folyamodik, 12 forint bírságot fizet;

fent csoportban lételkor a ki a paraszt tiszteknek nem engedelmeskedik, háborúságra okot ad: azt a P. vármegye hat forintig megbüntetheti; ki ezzel meg nem elégszik, szabadságában áll ügyét a vármegye legelső gyűlésére, birtokon belül felelbeznii;

a latornál talált marhát és portékát a hadnagyok el nem adhatják, hanem azt kötelesek az alispánhoz beszállítani, különben 24 forintra büntetnek; ha az ily lopott marhának gazdája jelentkezik, azon nagyobb marhától egy forintot, kisebbtől 50 denárt s 6 pénzt vehetnek rajta;

a ki eltévedett vagy lopott marhát talál, tartozik azt földesurának 12 forint büntetés alatt feljelenteni; ha ezt elmulasztja s az alispánnak értésére esik, ez az ily marhát a hadnagyokkal magához felhajtassa, hol azt a földesúr 30 nap alatt a károsnak 100 forint büntetés mellett visszaadni tartozik;

némelyek az országos törvény és a két császár között érvényes szokás ellenére, gyakorlati kezdik azt, hogy a határok igazítását a török földesurak által vitetik végbe, kiki jól megértse s mentsége ne legyen, hogy ez minden irgalom nélkül karóban szárad;

valahányszor a Paraszt vármegye gyűlést tart, ez utasítást ott mindenkor felolvassák, hogy feledékenységbe ne menjen;

vége, egyedül a pestmegyei utasításban, eltiltatott, hogy senki, akár nemes, akár nemtelen, dohányt ne egyék, czifra nadrágot, salavárdit és hosszú füstököt ne viseljen, mivel különben a P. vármegye által hat forintra büntetetik.

Ez utasítás alapján a P. vármegye szervezete határozott alakot nyervén, erélyes működésének Pest-Pilis-Solt, Heves és Külső-Szolnok és a Jászkútság községekben gyakori eseteivel találkozunk, s a megyék ez utasításban kijelölt szolgálati kör szoros megtartására felügyeltek, s annak az egész megyei területen rendszeres felállítását eszközölték.

Hogy mily elemek is vegyültek a végházak vitézei közé, s hogy ezek 25—30 mérföldnyi távol községekben terjedelmes pusztákon keresztül, annyi hely- és emberismerettel, kiknek kalauzolása alatt követték el a rablást, zsarolást, erre nézve érdekes adatot nyújt egy 1669. jún. 16-án kelt levél, melyet »az nemes Kiskútságban király ő Felsége Szabadszállás nevű ülésén lakozó nyomorgó hódolt kúnok« kapitányuk és tisztartójok: Andrásy Miklóshoz intéztek, mivel — úgymond — »siralmas lakásunk, lappangásunk mind helyünkben lakó házainkban, és házaunkon kívül igaz utainkban, élőkerező mezeinkben, munkáinkban csak az nagy szidalmat, vereségöt, sarczoltatást szenvedgyük, az alájáró, szünetlen rajtunk erőszakkal élő, elviselhetetlen nyelvvel undokító, rajtunk tüzelő, különbféle állók, kigondolt, belénk bujtorjánkodó fortélyfogással vernek, tagolnak, sarczoltatnak, lábas marháinkat hatalmasul hajtják, viszik falunkból és mezőről az véghelyekben lakó lovas és gyalog magyar vitézek,« kiknek »némelyike helyünkben jobbágytársunk volt, némelyik gazdafi, némelyik rideg legény vagy szolgálk, azonban rossz erkölccsel bírván, vagy lopott vagy mással összeveszett, vagy kárt tött gazdájának, avagy más felebarátjának, az illetőn vétkekért idegön és keresztyén urainknak — büntetéspénzt — fizetvén, most ezt mind mi rajtunk jámborokon veszik, vötték és akarják visszavenni,« ezután elmondják, hogy »hat, gyalog hajdú módon tolvajkodó legények fölöttébb elmerültenek volt az fosztásban, lopásban, embersarczoltatásban, miket el nem szenvedhetünk, megfogánk, akartuk felhozni Fülekre törvényre, addig Kecskeméten tartattak fogházban, hol ez alatt a budai vezirpasa népe

megfordulván, a tolvaj hajdúk a fogházból magok kikiáltottak a törökhöz, ki elvitette és az pasa Szolnokban fejüket szedette; ezért ezeknek némely atyokfiúi rajtuk keresték halálukat a nádor előtt, azonban semmit nem nyertek; most azonban Ballassa Mihály korponai katona e miatt nagy fenyegetéssel rajtok 80 tallért követel.

Szabó Gergely pedig lakostársuk lévén, némi czégyeres vétekbe ejtette magát, ezért a bíró feladta, s megfizettették; ezután Szabó Gergely elment s végházbelinek beállott; most az általa tett fizetést a bírón követeli nagy hatalommal, házáat is felgyújtotta, s az ennek oltására sietett lakosoknak közéje lött, hogy ne oltás el.

Egy másik, Halasi Vörös Mihály, paraszt korában a bírák szavát nem fogadta, rájok támadott, sőt a bírót meg is ütötte, ezért zaklatták, kalodázták; e miatt a faluból elment, de két év előtt mint végházbeli tért vissza, a kisbíró házáat minden ok nélkül felgyújtotta s elégette; egy másik embert halálra vert, lovaikat felfűzve el akarta vinni, s csak két pár karmazsin-csizmáért és két pár kapezáért adta vissza. Hasonlókat tesz Varga Istók, ki a faluban lopásért megbüntettetvén, elment katonaságra, s most birságát rajtok követeli.

Volt eset, hogy Pest megye 1669-ben a czeplédieket, mivel P. vármegyéhez tiszteket választani nem akartak, 24 frt birságban, egy hadnagyot pedig tizedeseivel, kik a reájok a megyéhez felkísérés végett bizott két latrot tizenegy tallér áru borért elbocsátották, ezek élődijában kétszer 40 forintban elmarasztalták; — 1672-ben Pest megye Nagykőrös városa 1670- és 71-ik évi bíráit Fruttus Mártont és Szabó Mihályt a végett idéztette a törvényszék elé, adják helyes okát, miért vették ki a megye kezéből a pallosjogot, midőn Rigó Jánosnéra s három társára törvényt tettek s azt végrehajtották, holott ezeket az 1659: 16. t.-ez. szerint 500 forint birság alatt a megyéhez tartoztak volna átadni, — e per végeredménye azonban ismeretlen.

A községeknek egyébiránt a Paraszt vármegye szervezett intézményének erélyes eljárása sem hozott békét, nyugalmat s könnyebbséget; mert — mint láttuk — gyakran megtörtént, hogyha életök veszélyeztetésével egy vagy több latrot, kóborló

végbelit erőszakoskodásaik közben tetten kapva elfogniok sikerült is, ezért ezek társainak kegyetlen visszatörölését várhatták magokra, s midőn az ily rabokat utasításuk értelmében a megye székhelyére kísérték: útközben ismét ezek társai által megtámadtattak oly erővel, hogy véres harc után kezeik közül a rabok elvételvén, szabadon bocsátattak, hogy a boszú fegyverével kezökben ismét felkeressék az önvédelem terére szorult községeket. És ha mindezt keserves panaszukban a megyének bejelentették, ez nem tett, mert nem tehetett egyebet, mint felírt a nádorhoz, s megkereste és kérte a végházak fő- és alkapitányait a garázdálkodók erélyes megbüntetése végett; mivel azonban a latrok neveit megtudni sokszor nem sikerült, sőt volt eset 1665-ben, hogy a végház főtisztje a rablással szerzett zsákmányból osztályrészt kapott, könnyű elgondolni, hogy semmi intézkedés sem tétellett vagy eredménytelen volt.

Ennyi károsítást, folytonos sanyargatást, panaszainak sikertelenségét az alföldi községek tovább nem tűrhették, sőt hallván azt, hogy a korponai alkapitány Szántó János, midőn végházbelijei ellen törvénytételre összeült, az itt, Pest megyét képviselő szolgabíró, mivel mint megyei tiszt megbízó-levéllel ellátva nem volt, nyelvváltásban elmarasztalta, s ez összeget magokon a káros Dán falubeliekén megvette: a lehangolt kedélyekben mély elkeseredés foglalt helyet.

Volt ez időben Kecskemét városának egy jegyzője, Gombkötő Máriának férje: nemes Nazuff Nyéki Gábor, ki nemcsak szóval, hanem írásban való előadásnál is kellő ügyességgel bírt; hozzá mint egy nagy város jegyzőjéhez tódult a nép panaszával, melyet írásba foglalt, s hol lehetett, az ügyefogyottakon szívesen segítvén, messze földön nagy népszerűsége tett szert. Egymást követő tényekből azonban meggyőződött, hogy a szegénység számtalan panaszra kellő orvoslást nem nyer; s a végházbeliek garázdálkodásait nincs a magyar részen, ki elég hatalommal s akarattal bírjon megfékezni. E kétségbeeséssel határos helyzetben, hogy mitévők legyenek, e feletti tanácskozásra Nyéki indítványára következtében a Dunamellék, Kecskemét vidékének s a Kiskúnságnak lakosai 1672-ik év nyarán

isten szabad ege alatt a mezőn népgyűlésre összejöttek. Itt elmondták egymásnak kölcsönösen panaszait, elősorolták ez iránt a magyar részre: földesuraikhoz, a megyéhez, kamarához, végbeli fő- és alkapitányokhoz annyiszor intézett kérvényeik sikertelenségét, s a segélynek más útját már nem találván, az önfentartás végső szükségéből Nyéki indítványára elhatározták, hogy a kassai német főtábornokhoz Spankauhoz folyamodnak azon panaszukkal, hogy mivel a rabló végházbeli katonákat sem a megye, sem azok kapitányai nem büntetik, s azoknak zsarolása rajtok meg nem szűnik: ők jövőre az elfogott végbeli latrokat egyenesen hozzá Kassára, vagy a közelebbi végházbeli német tisztek kezéhez fogják megbüntetés végett beszéltetni, s megkérik a német tábornokot, vegye őket oltalma alá.

Spankauhoz e kérvényt Kassára egy küldöttség vitte el s előtte mind a megyei tisztek, mind a végházbeli kapitányok, ellen való panaszait hosszan elősorolván, onnét a tábornoknak jún. 18-án Izsák, Fülöpszállás, Szabadszállás, Kún-Szent-Miklós, Dömsöd, Dab, Tass, Szentmárton, Vecse, Solt és Pataj faluk kerülete részére kiadott védőlevelével tért vissza, melyben a tábornok a végházbelieket és kóborló magyar huszárokat e faluk sanyargatásától fejvesztés terhe alatt eltiltja, felhatalmazván egyúttal e községek lakosait, hogy e latrokat üldözzék, s ha ellentállanak, öljk meg, vagy fogják el, s vigyék hozzá Kassára, vagy a legközelebbi végház német parancsnokához, hol azok a haditörvényszék által az ország törvényei szerint el fognak ítélteni. E nagyfontosságú lépésnek híre a szomszéd vidéken elterjedvén, a Jászság nevében Jászberény városa is Spankautól hasonló védőlevelet kért, s néhány nap mulva jún. 26-án nyert is.

Hogy azonban a népgyűlés e határozata és eljárása elszakadás, vagy a törvényes felsőbbség a megye ellen való pártütés színét ne viselje, a gyűlés határozatát bejelenteni a megyéhez megbízó-levellel ellátott küldöttség neveztetett, mely Nyéky mint a küldöttség feje, s Bene György nagykőrösi és Szántó György szabadszállási lakosokból állott. Ezek Pest megyének 1672. aug. 11-én tartott tisztújító széke előtt megjelenvén, Nyéky magokat mint »ország követeit« mutatta be, s hogy az »ország«-nak nevezett népgyűlés mit határozott, szóval

előadta, kiemelvén, hogy jövőre az elfogott latrokat megbüntetés végett nem a megye, hanem a német katonai parancsnokok kezéhez fogják szolgáltatni, s ez ügyben a Spankautól nyert peesétes védlevelet is felmutatták. A megyei tiszttakar belátva egy ily törvény által tiltott gyűlés határozatai s eljárása következményeinek veszélyességét, rövid tanácskozás után a védlevelél visszatartása mellett mind a három küldöttet azonnal letartóztatta s ellenök a bűnvádi vizsgálatot elrendelte.

Az érdekelt községek követeiknek ily megsértése miatt folyamodtak a kamarához, mely azok szabadonbocsátása végett leírt Pest megyéhez; a megye szept. 16-ki közgyűléséből értesítette a kamarát a letartóztatás okairól, s hogy azokat szabad lábra nem teheti, mivel azok a király iránti hűséget megszegték, s a haza veszedelmét czélozzák, minélfogva a törvény útján kívánja felderíteni, hogy mentségök és a megye előbbi alispánja elleni panaszuk alapos-e vagy nem, s így ők mennyiben vétkesek.

Az alföldi községek kérelmezésök sikertelenségét látva, követeik kiszabadítása végett egy 12 peesétes kérvényt adtak be az alispánhoz, ki annak tartalmát — mert maga a kérvény eltévedt — az okt. 15-ki közgyűlésen előterjesztette, s a megye részint a magabátérés reményében, részint a pozsonyi kamara sürgetésére felhatalmazta az alispánt, hogy a fogva lévő követeket 500 frt kezesség mellett jövő törvényt napig bocsássa szabadon. Még ez napon megjelent a megye előtt kecskeméti Ferencz András, kún-szentmiklósi Osvarth Mihály és szabadszállási Laki Márton, »s kezeket beadva az vármegyének« a követek előállítására iránt 500 frtig kezességet vállaltak, s mindhárom követ szabadon bocsátatott.

A vizsgálat bűnösnek egyedül Nyéky Gábort tüntetvén fel, más két társa mellőzésével a fenytő per Pest megyének 1673. jún. 16-án Füleken tartott törvényszékén egyedül ellene vétetett fel, vádoltatván a király és hazára veszélyes tilos gyűlés tartásával, mely magát országnak nevezte, melynek ő indítványozója s tevékeny vezetője lévén, a megyei hatóságtól idegen hatalomhoz való elszakadást kimondotta, mi által a tiszttakar tekintélyétől megfosztatott volna, — vádoltatott törökösséggel, mert 1672. okt. 30-án szegedi Darabos agának levelet irt, hogy

nejének anyját Görgei Katát Sári Ferencznét fojtsa a Tiszába; végre a budai vezirtől levelet szerzett, hogy Zolnai Gombkötő János árváit bács- és esanádmegyei birtokaiktól megfoszsza: ezen tetteiért méltó, hogy a törvény szerint halállal, vagy ha életét meghagyják is, 500 frt bírságra büntetessék. Mindezen vádakát Nyéky tagadván, a törvényszék ügyének eldöntését bizonyos tekintetek, s fontos okok miatt, a közelebbi törvényszékre elhalasztotta, addig is fogságban maradván.

Nyéky már előbb a közte és több kecskeméti előkelő polgárok közt keletkezett sérlődés miatt jegyzői hivatalát elvesztvén, Koháry Istvánnak és Imrének mint Kecskemét fele része földesurainak tisztartójává neveztetett, majd a népet a városi előjáróság ellen kezdte izgatni, s ily viszonyok között sikerült neki nemcsak Kecskemét város lakosaitól ezer talléros kezeslevelet, hanem a Koháryak útján a főkorlátnoktságtól is elbocsátatása iránti parancsot kinyerni, melyek következtében szabadlára helyeztetvén, ügyének további folyamáról a megyei jegyzőkönyvek nem emlékeznek.

Már ezt megelőzőleg a jászok, hihetően Nyéky utasításából, Koháry Istvánhoz, a füleki végház kapitányához, kiben legtöbb erélyt és hazafias jóakaratot tapasztaltak, gyakrabban fordultak keserves panaszaikkal a végházakbéli vitélő rend és a szabad legényekből álló katonaság ellen, hogy ezek Jászberénybe, Árokszállásra s a többi jász falukra beszállván, ha őket csizmákkal, s vég abaposztóból álló ajándékkal el nem látják, őket barmaikban, nyájaikban tetemesen megkárosítják, eselégeiket bármi mezei munkáról, pásztoraikat a marha mellől szíjjat töretni behajtják, s a gazdákat is éjjel-nappal rút szítók között sok zaklatással terhelik. A királya iránti hűségben kitünő Koháry vévén e tárgyban urának is parancsát, júl. 11-én Fülekről kelt nyílt levelében szigorúan megparancsolta a kormányra alatt álló hadinépnek, hogy ily sanyargatás nélkül el legyenek, mivel ő a jászokat felhatalmazta, hogy az ily zsarolásokat elkövetők ellen feltámadván, azokat hozzá felvigyék, s kiki abban bizonyos legyen, másoknak példájára úgy megbüntetnek, hogy mind a jászság megelégszik vele, mind pedig mások tanulni fognak az olyakról.

Majd Pest megye ez évi szept. 15-ki közgyűléséből a

panaszkodó kún-szent-miklósiakat látta el nyílt levéllel, mely szerint az őket háborgatók ellen felkelni s azokat üldözni tartoznak.

Ily elhagyottság s tehetetlenség végre oly elkeseredést szült, hogy a Paraszttvármegyék ez évben a siker nélkül viselt fegyvert Pest megyében letették, s ezt az alispánnak bejelentették. A megye azonban erélyes hangon irt körlevélben rájok parancsolt, hogy a fegyvert ismét felvegyék, s magok között hadnagyokat tegyenek. De ez sem használt; többen folyvást vonakodtak a fegyvert felvenni; végre az alispán ezeket a megyére felidézttette, adják okát elégedetlenségöknek; ezt a községek elő is terjesztették oly mérvben, hogy a megye kénytelen volt ez ügyet megvizsgáltatni.

A vizsgálat eredménye következtében a megye 1674. évi aug. 27-ki közgyűléséből gróf Eszterházy Pál főtábornokot erélyes hangon irt levélben felkérte, hogy a paraszt községeknek sanyargatásától a végbelieket tiltsa el és szigorú megbüntetésüket eszközölje; mert az Alföldre járó iratos és szabad katonák s hajdúk erőszakoskodásai miatt már oda jutott a dolog, hogy a Dunamelléki városok és faluk panaszuikat a megyének azon elhatározással terjesztették elő, hogy ha a megye orvoslást nem nyújt: ők nemcsak a végházbeli kapitányok, hanem a megye tisztjei ellen is egyenesen a királynál fognak panaszt tenni, s e czélból már »az ajándékra való pénzt egymásra kisédték és az követeket is elválasztották volt,« azonban a megye kemény választ küldvén rájok, sérelmeik orvoslásának ígérete mellett sikerült őket lecsendesíteni.

Emek következtében irt a megye, korponai alkaptány Szántó Jánosnak, ki ismételt sürgetésre a panaszolt végházbeliek ellen leült törvénytételre az egyik megyei szolgabíróval, — ezután előadja a megye, mikép lett itt a szolgabíró nyelvváltságban elmarasztalva, mikép tartotta meg Nyéky a népgyűlést, mi eredménynyel jártak Spankaunál, s mily nehezen sikerült e veszélyes mozgalmat elfojtani.

De azóta is — úgymond — minden megyei gyűlésen panaszkodik »az szegény község, búsulnak, sóhajtanak, sírnak, fohászkodnak, sokszor pirogatnak is, miért nem fogjuk pártjokat, ha adójokat elveszszük.« Kéri tehát a megye Eszterházyt,

hogy a megküldött vizsgálat alapján szerezzon orvoslást, hogy az elkeseredett megyebeli község ügy Eszterháznak és a végbeli kapitányoknak, mint a megyének is lealázásával a királyhoz ne folyamodják, s ez által ne nyujtassék alkalom arra, hogy a király Spankau védlevelét megerősítse.

Mind e nyomorteljes belviszonyok között is a községek a Paraszt vármegye intézményét, nehogy ennek elvetésével egészen védtelen állapotban maradjanak, fentartani kénytelenek valának. Erre nézve kedvező hatással volt több megyéknek, jelesen Pest, Heves és Nógrád megyéknek egyezőleg hozott azon szabályrendelete, mely szerint a P. vármegye tisztjei és tizedesei nehéz szolgálatokra való tekintetből, szolgálatuk idejére minden kapuszám után kivetni szokott közterhek viselésétől menteseknek mondattak ki; — majd 1674-ben orvosoltatott azon túlterhelés, mely szerint a P. vármegyének szükséges költségek azon kerület falaira egyenlően vettettek ki, s elhatároztatott, hogy jövőben egyik falu hitesei a másikban róják fel a gazdákat és zselléreket, s a hadnagyok összejövén, a költségeket ezek számarányához képest vessék ki.

Ezenkívül a megyék, hogy a székhelyöktől gyakran távol török hódoltságban lévő Paraszt vármegyéknél visszaélések ne történjenek, s a kellő függés és felügyelet gyakoroltassék, a kiadott utasítás értelmében a kellő szigorú és rendet fentartották. Így Pest megyéből ennek levéltárában fennmaradtak 1674—1681-ig terjedő jegyzőkönyvek ily cím alatt: »Nemes Pest-Pilis és Solt uniált vármegyében lévő Paraszt vármegyéknek és hódolt tisztjeinek helire való állatásoknak és tölök való számvételeknek rendi és seriesse,« melyek szerint minden év nyarán az alispán szolgabiráival Fülel végvárában tisztü ülést tartott, melyben a múlt évi P. vármegyei tiszteket az általok beszédett bírságokról hit alatt megszámloltatván, ezek egy részét mint a tisztikart illető jövedelmet tölök átvette, a nálok volt utasítás példányát a megye asztalára letétette; ugyanakkor a községek által megválasztott új főgondviselőket és hadnagyokat ünnepélyesen felesketvén, hatalmuk jelvényeül nekik az utasítás egy példányát kezökbe adta. Ezekből láthatjuk,

hogy minden P. vármegyei kerületnek feje a főgondviselő vagy kapitány volt, a ki azonban meghatározott állandó székhellyel nem bírt, hanem azon községben lakott, melyhez megválasztása előtt tartozott, helyettese volt a főhadnagy, alatta voltak a hadnagyok a kerület nagyságához kellő számmal, és minden községben legalább egy-egy tizedes, kik az alattok lévő Paraszt vármegye köztageira ügyeltek, s ezek — mint láttuk — lóval, fegyverrel s megkülönböztető ruházattal voltak ellátva. A P. vármegye tisztjeinek az említett adómentességen kívül fizetése állott bizonyos hányadából azon bírságoknak, melyeket az utasítás szerinti joguknál fogva az illetőktől behajtottak; sőt szokásba jött, hogy a paraszt hadnagyokat szolgálatuk változásaikor a községek útiköltséggel is ellátták; így olvassuk Nagy-Körös városa 1676—77-ki jegyzőkönyvében: »27. junii. Az ő- és új hadnagyokat Fülekre küldvén, adtunk költségre 1 frt.«

A P. vármegyei tisztség nem kevés felelősség és teherrel lévén egybekötve, többen, kiket a választás ért, annyira idegenkedtek azt elvállalni, hogy készebbek valának más faluba elköltözni; ennek meggátlása végett Heves megye 1680. ápril 30-ki közgyűlésében határozatilag kimondotta, hogy az ily vonakodókat intse meg az alispán, s ha nem használ, annyiszor mennyiszor 12 frtra büntesse.

A Paraszt vármegyének a garázdálkodó végbeliek ellen egy 1680-ban vívott esatája álljon itt például:

Ez évi nov. elején Szántó Gergely és Mácsai János végbeliek Dávid István gonosztévővel szövetségbe, fegyveresen s lóháton pestmegyei Bagh községben megjelentek, hogy itt egy emberen adósságát Mácsai erőszakkal behajtsa; azonban társa Szántó erről lebeszélte, hogy jobb lesz — úgymond — előbb a kapitány levelével felidéztetni a végházba az adóst, s ha felmegy, ott vele megszámlolni; ha pedig fel nem menne, akkor is megveheti rajta követelését. Ekkor azután a baghiak ütés- s veréssel való kényszerítés után, nevezetteket megvendégelték annyira, hogy bortól felhevült állapotban mentek át a szomszéd községbe Aszódra. Itt iszonyú káromlás és felgyújtással fenyegetés mellett a szegénységet ütötték, verték, sarcolták, kamráikat feltörték s kirabolták. A szép szó nem használván, utoljára, is, a mit nem vártak, a falu népe mint Paraszt vármegye

talpra állott, fegyvert ragadott, s a harangokat, a szomszéd községeknek is vészjelül, félreverték; csakhamar egész csata fejlődött ki, egymást verni s lövöldözni kezdtek, miközben Krizsán György aszódi lakos halva rogyott össze, Mácsai pedig elmenekült. A halálos lövés gyanúja Szántóra esvén, ezen végbelit a P. vármegye megrohanta, fejét három helyen betörték, mindkét karját s két újját összerontották, ballábát térdben eltörték, derekát vasvillával megszúrták, jobb keze fejébe a csákányt belevágták s három oldalbordáját is összeroncsolták, s ily félholt állapotban Dávid Istvánnal együtt elfogván, erős őrizet alatt Fülekre felkísérték s a megyének átadták.

Itt rendes törvény tartatván felettök, Dávid István, ki az általa okozott kárt megtérítette, erős megpálcáztatás után térítvény mellett szabadonbocsáttatott, Szántó azonban, az emberölés reábizonyosodván, halálra ítéltetett, míg nem gróf Strassoldo főkapitány, Maskóczy Konrád füleki záradafőnök, s földesura Szelényi Ferencz közbenjárására, a megyei törvényszék Szántónak megkegyelmezett oly feltétel alatt, hogy térítvényt ad arról, miszerint magát megjavítja, s az illetőkön soha boszút nem áll, s az özvegynek megölt férje egész vérdíját megfizeti.

1682-ben Ibrahim vezírpasa Füleki vára bevétele, s Tökölnek Magyarország fejedelmévé kikiáltatása után seregeit tóli szállásokra bocsátotta, melyek okt. elején Pest megyén és a Kiskúnságon vonulván keresztül, egy részök Kún-Szent-Miklóson meghált, s ez éjjel a törököktől négy ló ellopván, ezek visszakerítését a községen karóban száradással fenyegetés alatt követelték. Ez időben a Kiskúnság paraszt hadnagya Mihályfi János volt, ki Kún-Szent-Miklósról nov. 9-én a kecskeméti, körösi és ceglédi birákat sürgősen megkereste, hogy az elveszett lovak kézrekerítésében, vizontszolgálatára felajánlása mellett, neki segédkezet nyujtsanak. ¹⁾

1692-ben a Paraszti vármegye szervezetében azon változást találjuk, hogy Pest megyének közgyűlése választotta meg paraszt-kapitánynak Beretvás Jánost, ki itt az esküt azonnal le is tette; Heves megye egy részében azonban a Paraszti vár-

¹⁾ Oktár a had. tört. II. 107—8:1.

megyét némi veszély fenyegette; ugyanis 1697-ben a közgyűléssel báró Buttler János közölte azon királyi rendeletet, mely szerint a lutheranusoktól és calvinistáktól mindenféle fegyvert be kell szedni, azokat a megye által kijelölt egyén őrizetére bízni, s ha szükség, fegyverviselésre alkalmas katolikusoknak kiadni; ennek folytán a megye intézkedett, s a fegyverek házanként való beszedésére többeket megbízott; mivel azonban a nádor rendelete szerint a latrok üldözendők, mihez fegyver szükséges, a megye tiszántúli legnagyobb részében pedig calvinisták laknak, nehogy itt a Paraszti vármegye szolgálata teljesen fennakadjon, e miatt a megye Buttler-től utasítást kért, addig is a fegyvereknek Gyöngyösön megkezdett beszedése folytattatik.

A Paraszti vármegyének nyomaira taláhnk 1699-ben is Heves megyében, melynek ez évi márcz. 27-ki törvényszékén előfordult azon tiszántúli lakosoknak ügye, kik azon gonosztévőt, melyet a paraszt hadnagyok a megyéhez akartak szállítani, erővel megsabadiították; majd ugyanezen megyének 1700. évi ápril. 28-ki közgyűlése a gyöngyösi paraszthadnagyoknak és tizedeseknek a rabok őrzése körül tett hűségök jutalmául adójokból fejenként 6, illetve 3 fírt elengedett.

Azonban az alvidéken, főleg a tiszántúli részekben a rablások elterjedése még a postai közlekedést is veszélyeztetvén, egy 1701. máj. 17-én kelt kir. rendelet meghagyta, hogy e rablások meggátolásáról a földesurak gondoskodjanak. Erre Hevesmegye 1701. jún. 20-ki közgyűlésén elhatározta, hogy e végett 15 magyar katonát, s egy tisztet 8, illetőleg 4 fírt havidíj mellett állít fel, kik közül kettő Gyöngyösön, a többi Egerben fog lakni, s ezek júl. 2-án feleskötöttvén, szolgálatukba beállítottak.

Ez intézkedés tűnik fel első lépésnek a csendbiztosi hivataloknak később minden megyében felállítására.

E fegyveres rendőrök *armásoknak* nevezettek, s a nép által, talán szigorúságuk miatt, nem fogadtattak kedvezőleg; elkezdék őket szidni, gyalázní, »ármányos« gúnyszóval illetni, — s midőn Pfeffershoven budavári főparancsnok jún. 25-én kelt rendeletére a megye júl. 16-ki közgyűléséből az útlevél nélküli csavargóknak elfogását a fegyveres őrségre bízta, ugyanekkor

kimondotta, hogy a ki ezeket gúnyolja, ha nem nemes, megpálcáztatik; ha pedig nemes, a megye törvényszékére idéztetik.

E fegyveres őrség felállítása azonban, úgy látszik, nem szüntette meg a Paraszt vármegyét, mert decz. 1-én egy rablógyilkos bűnygye tárgyalásánál a gyöngyösi paraszt-hadnagy említettik.

Az »ármányos« elnevezés komoly értelemben fennmaradt a kuruczvilágban is. Gróf Bercsényi 1704. ápril 18-án írja a fejedelemnek: »az katonaságot mindenkéfelett kellene üzni, az istenért minden vármegye rendeljen »ármányosokat,« ne gyálázzuk meg ilyen kevés néppel magunkat.« Majd 1706. júl. 29-én az érsekújvári táborból írja Rákóczy gr. Barkóczy Ferencznek, hogy Szabó Máté kapitánynak megengedte, hogy Szolnokról Hatvanba visszamehessen; a szolnoki őrség ugyan kérelmezett mellette, mégis jobbnak tartaná, ha visszamenne Hatvanba, és ott »ármányos kapitányságot« magára vállalván, e szerint szolgálná a hazát.¹⁾

A Paraszt-vármegye intézménye fennmaradt a Rákóczy-korszak alatt is. 1703-ban Pest megye attól tartván, hogy a területén elhatalmasodott kuruczok a Pesten aug. végén tartott országos vásárt megrohanják, a vásárosok és kereskedők oltalmazására a Paraszt vármegyét rendelte be, s erről aug. 30-án Petrovay László alispán Kecskemét városát azon felvilágosítással értesíti, hogy a Paraszt vármegye e célra, nem pedig a kuruczok kergetésére volt rendelve. Maga Rákóczy is ez évi okt. 24-én Tokajnál lévő táborából kiadott rendelettel a kóborló katonák ellen a Paraszt vármegye módja szerinti eljárást hagyja meg a városi és falusi bírának, hogy t. i. e katonákat s hajdúkat nálok megszállani és mulatozni ne engedjék, »hanem mindenütt félrevévén az harangokat, faluról-falura üzzék, kergessék egészen a táborra.«

Ugyancsak Rákóczy 1704. nov. 13-án érsekújvári táborából a megyékhez intézett rendeletében a közbátorság iránt akkép intézkedik, hogy a megye a járásokat, s abban lévő parasztságot, földnépét kapitányságokra s hadnagyságokra ossza fel, s szüntelen vigyázzanak, hogy mihelyt valamely ha-

¹⁾ Rákóczy F. Itár. Első R. I. 442. IV. 8. l.

tárban tolvajság vagy más kihágás esik, azt azonnal a szomszéd falunak, s megyebeli kapitánynak tudokra adván, összegyűljenek, s a tolvajok kergetésében s megfogásában szorgalmatoskodjanak.

A duna-tiszaközi községek a rácok rablásai ellen való védelemre fentartották magok között a Paraszt vármegyét, s 1705. decz. első napján a Kiskúnságot a rácok felvívén, erről decz. 3-án az izsáki bírák a kecskemétieket azzal értesítik, hogy »fűlőpszállási és szabadszállási urainknak juhaikat az rácok elkapták, az két helybeli emberek vármegyéstől utánok estek, de mivel az rácok voltak 5—600-an, az szegény lakosokban levágtak 48 vagy 50 embert.« Sőt ezt megelőzőleg ugyanez évi febr. 13-án maga a fejedelem azon utasítást adja gróf Eszterházy Antal tábornokának, hogy az útlevél nélkül járó katonák és tolvajok erőlyesebb üldözhetőse végett a megyebeli helységeket ossza fel hadnagyságokra, ezek erősen üldözék s fogják el az illetőket.¹⁾

¹⁾ Ez értekezésnek felolvasása után a fardhatatlan Hőke Lajos történetírónktól e tárgyra vonatkozólag nyert újabb adatokat érdekes leendő pótlókéül ide iktatni: Hont megyében a járási paraszt kapitányok első nyomaira 1650-ben akadunk; ezeket Nagy-Hont megye három járására a megyei nemesség gyűlése választotta, még pedig nem évenként, hanem esetenként, »a választásról a nógrádi, szócseényi, váci s esztergomi török bégéket hivatalosan értesítette; a megválasztott a megye utasítása szerint vala köteles eljárni a hivatalos kiküldetésekben; ez hajtotta be a portákra kivetett adót a megye, sőt néha a török részére is. 1654-ben, midőn az alispán panaszkodott az érsekújvári kapitánynak gróf Forgách Ádám bányakerületi főhadparancsnoknak a szőkevény- és szabad-hajdúk rablásai miatt, ez visszaírt: »csak támadjanak az ily gazemberekre falustul, vorjék agyon, akasztson akasztásuk; tán vesztit érzi ez a mi népünk, hogy erkölésében ennyire megromlott.« Ennek következtében s ily alkalomból vettek el a szobeklébiek agyonvert török portyázóktól 18 török kardot és 18 önkupát, melyeket 1850-ig maguknál megőriztek. Az ifjak nagy ünnepélyek alkalmával az oltár körül e kardokkal tisztelgettek, mígnem ez öseiktől maradt diadaljeleket könyörgéseik ellenére az ötvenes években török s cs. esendörök elvették; azonban ünnepélyes vigalmaikon e kupákból ittak és isznak mind e mai napiglan. A paraszt kapitányok a török világban a nemességgel együttesen több felkelésben is résztvettek. Csak egy alkalommal lépett fel Hont megye három parasztkapitánya, de akkor sem önállólag, hanem Bars, Nyitra, Komárom, Esztergom parasztkapitányaival egyetértőleg a szegény adózó nép ügyében. 1675-ben az

A Paraszti vármegye intézménye túlélte a Rákóczy-korszakot is, részére Pest megyében az utasítás csekély módosításokkal 1713-ban kiadatott, sőt 1721-ben április 1-én a Váczon tartott közgyűlésen elhatározatott hogy mint azelőtt, úgy most is a megye a Paraszti vármegye tisztjeinek s nejeiknek személyét s két lovát mind a rovásos adó, mind egyéb szolgálatok alól felmenti s ennek megtartására a falusi birákat utasította; a birságokat azonban tőlök elvette, csak annyit engedvén meg, hogy büntetéseket fél forintig, a magok fáradságáért szabhatnak; a gondviselők vagy kapitányok melletti jegyzők fizetése 6 frt, a hadnagyok mellett lévők 4 frt a megye pénztárából fog évenként fizettetni; s mivel jövőre mind a gondviselők, mind a hadnagyok saját lovukon, kocsijokon tartoznak járni, nem pedig magokat faluról-falura fuvaroztatni: ennél fogva a gondviselők, hadnagyok, tizedesek szolgálatuk ideje alatt az előfogatozástól mentesek.

Pest megyében még 1743-ban is találjuk nyomait a Paraszti vármegye fennállásának. Ez évi március 26-án tartott közgyűlésen b. Grassalkovics Antal személynök, mint a megye administratora előterjesztette, hogy ez évi március 8-án tartott tisztújításkor a paraszti gondviselőktől, ezeknek többféle kihágásai miatt, közbátorsági szolgálatuk a biztosokra ruháztatott

örsekújvári pasa az alattas hódoltsági falvakra háromszoros adót vetett. Erre a faluk követői és a paraszti-kapitányok az említett megyékből Ényen Bars megyében összejöttek, s elhatározták, hogy a császárhoz Konstantinápolyba követelést küldenek könyörögni: vétessek le rőlök az elviselhetlen teher, mert íme a keresztény és török részre is adóznán, eszászári s földesúri négyszeres adóval, a még sokkal fölemelt teher alatt össze kell roskadniok. Pampuch Máté báthi parasztkapitány és a garan-kissallói népképviselőt ez iránti írásbeli nyilatkozata maig fennmaradt, s irány és magyarság tekintetében a kornak egyik kitűnő maradványa. E követelést sem a bécsi kormány, sem a budai pasa nem helyeselte, s úgy látszik, a fölemelt adó behajtásától török részről el is állottak. 1679-ben Kishontban a gyarmati járásban az illetéktelen adó behajtása miatt elmozdított nemes Matyasovszky Ferencz helyébe nemes Kubinyi Mátyás, Csak faluban pedig Timár György választott parasztkapitánynak. Hont megyében 1848-ig a más megyében úgynevezett útibiztosok »parasztkapitányok« czímmel valának alkalmazva.

Mindaz adatok igazolják, hogy a paraszti vármegye intézménye a török világban a Dunán innen legtöbb megyében föl vala állítva.

ugyan, s a pusztákra és községekre való felügyelés és vizsgálat ezekre bízott; mivel azonban e biztosok a reájok bízott szolgálatnak nemesak meg nem feleltek, hanem vagy kellő utasítás hiánya vagy hanyagságuk miatt a szegény adózó nép kárára e rövid idő alatt is sok tolvajság és rablás történt, a gonosztévők megszorodtak, s e miatt naponként több-több panasz emeltek: annál fogva addig is, míg a legközelebbi közgyűlésen a megszüntetett paraszti gondviselők visszaállítása iránt előterjesztés tétethetnék, szükséges lenne, hogy az alispán, a szolgabírákkal egyetértve, a régi paraszti gondviselők részére utasítást dolgozzon ki. Ez egyhangúlag el is határozatván, március 30-án Zlinszky János alispán a küldöttséget összehívta, mely e részben kilencz pontból álló javaslatot készített; jelesen, hogy az elhatalmasodott gonosztévők, főleg a tolvajok ellen az e megye kebelében, a régiebb idő óta mindig fennállott paraszti kapitányok annál nagyobb erővel léphessenek fel, szükséges, hogy ők ily kapitány állíttassék, kik a megye által kijelölendő helyeken lakjanak, — ezek alatt álló hites tizedes a kisebb falukban egy, a nagyobbakban 2—3 legyen, kik a kapitány rendeletére, a gonosztévők üldözése végett, a népet magok mellé venni tartoznak, — jutalmúl e paraszti kapitányok előbbi szabályrendelet szerint magok és nejeik személye s két lovukra nézve az ezekre eső adó, beszállásolás és előfogatozás alól mentesek legyenek; a Paraszti megye jegyzője pedig előbbi gyakorlat szerint fizetés mellett a megye által rendeltetik, — a Paraszti vármegye az alispán és szolgabíráktól függjön, s csak ezek utasítása következtében teyen körjáratot, de ekkor is bármilyen követelést vagy zsarolást tenni ne merészeljen, — az istenkáromlókra, ünneptörőkre a Paraszti vármegyék szigorúan felügyeljenek, ezeket az alispán vagy szolgabírónak feljelentsék, s ezek által történt megbizításuk esetén, a vétkeket a kapitány pénz- vagy testi büntetéssel fenytse, — a tolvajok a megyében megszorodván, a kapitányok a faluk népességéhez képest bizonyos számú lakosokat magokhoz vévén, a pusztákat gyakran bejárják, a pásztorok búvóhelyeit, koreszmákat, csárdákat felkutassák, az útlevel nélkül kóborlókat elfogván, ezeket kocsikon az oldalhoz kötözve faluról-falura két fegyveres által Pestre kísértessék, — a kapitányok és tizedesek eskü alatt

köteleztessenek, hogy az eltévedt s megtalált marhákat bejelentsék, — mivel pedig a szolgáló peres- és közigazgatási ügyekkel nagyon el vannak foglalva, ezek helyett a Paraszti vármegyék biztatják meg, hogy a mértékeket megvizsgálják, s felügyeljenek, hogy a mészárosok, koresmárosok s iparosok árúczikket tartsanak s áruljanak, hogy aratáskor a gazdák a terményekből a megye által szabályozott részt az aratóknak rendesen kiadják, az ez ellen vétőket feljelentsék; a gyakori katonaságnál a rendes biztosokat — ordinarios Commisarios — a marhák és lovak hajtásában, élelmezésében segítség, s az átmenő katonaságot állomásaikra vezessék s kísérjék, — a kiket tilalom ellenére utcán, esürben, istállóban pipázva találunk, azokat a megye szabályrendelete szerint megbüntessék, s a bírságokat a megyéhez beszolgáltassák.

Ez utasítási javaslat 1743. ápril 26-án tartott pestmegyei közgyűlésen tárgyalatott, s a főispáni helyettes indítványára, a paraszti gondviselő intézményének visszaállítása a közbátorság érdekében elrendeltetett, az eddigi magát megrovatott két biztos szolgálatától elmozdított, végre a javaslat némi módosításokkal utasításul elfogadtatott.

Ez utasítás fentebb részletesen közölt intézkedései mutatják, hogy a Paraszti vármegye hatásköre a későbbi pusztázó esendbiztosokéval egyenlővé tétetett; a minthogy 1790. év körül e esendbiztosokat pandurlegényekkel országszerte felállítva találjuk.

Fentebb az 1721- és 1743-ik évnél láttuk, hogy a paraszti gondviselők vagy kapitányok mellé rendes fizetéssel ellátott jegyzők valának alkalmazva, kik a számadásokat és rendőri elmarasztalási jegyzőkönyveket vezették, ezenkívül a megye, a szomszéd megyék, azon és más megyékbeli paraszti kapitányokkal s hadnagyokkal a szolgálati levelezéseket teljesíték: e sokoldalú levelezés és a hivatalos rend és tekintély fentartása szükségessé tette, hogy a paraszti gondviselők külön pecsétet is használjanak. Erre is találunk példát, sőt egy pecsét is fennmaradt. Jelesen a Paraszti vármegye Pest megyében még 1777-ben nemcsak fennállott, hanem külön pecsétet is használt, mely egy halasi lakosnál, kire az nagyszüleiről maradt, feltaláltatott. E pecsét czímere egy mezőn sebesen nyargaló lovon

ülő fegyveres, kinek felső öltönye szárnyai a légben nyúlnak utána, fején fittyenős süveg, jobb kezében előre tartott alabárd vagy fokos; körirata következő: T. N. PEST, V. S. P. GONDVISELŐJE 1777. vagyis: Tekintetes Nemes Pest vármegye Solti Paraszti Gondviselője 1777.

Ezekből láthatjuk, hogy a Paraszti vármegye a régi időben majdnem két századig, mint a személy- és vagyonbiztoság egyedüli őre, a községi életben fontos szerepet játszott, mígnem azt országszerte a pusztázó esendbiztos intézmény váltotta fel.